

O istorie prescurtată a Bisericii Creștine

Ieromonah Aidan Keller

Traducere din limba engleză de Bogdan Mateciuc

Cuprins

Nașterea Bisericii	5
Trăsăturile Bisericii lui Iisus	5
„Creștinii”	6
Scrierea Bibliei	7
Continuitate	7
Evrei și Neamuri	7
Rezolvarea disputelor	8
Alcătuirea închinării creștine	8
Ce anume ține Biserica unită?	8
Perioada mucenicilor	9
Falsul creștinism	9
Primul Sinod — Nicaea, anul 325.....	10
Perioada lui Constantin	10
Monahismul	11
„Noua Romă”. Al doilea Sinod – anul 381	11
Uniformizarea Liturghiei	11
„Ortodoxia”	12
Cei patru Părinți.....	12
Al treilea Sinod – anul 431	13
Al patrulea Sinod – anul 451.....	13
Căderea Romei	14
Un trimis al Domnului	14
Al cincilea Sinod – anul 553	15
Cele cinci Patriarhii.....	15
Dezvoltarea papalității	15
Un șarpe în grădina Bisericii	16
Al șaselea Sinod Ecumenic – anul 680.....	16
Sinodul cinci-șase – anul 692.....	17
Misiunile	17
Spărgătorii de icoane.....	18
Al șaptelea Sinod Ecumenic – anul 787	18
Revenirea iconoclaștilor	18
Răsăritul și Apusul se depărtează	19

Jocuri de putere.....	19
Unitatea Bisericii este întreruptă	19
Lupta dintre Crezuri	20
Închinarea	20
Diversitatea liturgică – argumente pro și contra	21
Cea mai mare tragedie a Creștinătății	21
O anticipare a schismei	22
Filioque învinge la Roma	22
Marea Schismă – anul 1054.....	22
Schismă sau certuri de familie?.....	23
Cruciadele – perioada 1096-1290.....	24
Asediul Constantinopolului – anul 1204	24
Două Biserici	24
Evul Mediu superior.....	25
Evoluțiile din Apus.....	25
Reorganizarea Bisericii apusene	26
Veacul al treisprezecelea.....	27
Falsul Sinod de la Lyons – anul 1274	27
Veacul al paisprezecelea	27
Conciliile apusele de la Constanța și Basel	28
O altă falsă unire	29
„Unirea” (1439) și căderea Constantinopolului (1453)	29
Supremația papală	29
Decăderea din Apus... ..	30
...și din Răsărit	30
Moscova – a „Treia Romă”	30
Vulcanul apusean erupe	31
Mișcările protestante	31
Contra-Reforma – Conciliul de la Trent.....	32
Un om renașcentist al lui Dumnezeu	33
Credința – o operă de artă	33
Ortodoxia în perioada Renașterii	33
Transformarea lumii apusene.....	34
Iezuiții și uniții	34
Sinodul de la Betleem (anul 1672).....	35

Sfântul Munte.....	35
Schisma din Rusia.....	35
Mișcarea de uniație rezistă	36
Un patriarh protestant?!.....	36
Jansenismul	36
Biserica din Utrecht	36
Rusia sinodală	37
Trezirea ortodoxă.....	37
Evangelizarea	37
Căderea jugului musulman.....	38
Două dogme noi de la Roma.....	38
Vechiul Catolicism (vetero-catolicismul)	38
Despărțiri și dezbinări.....	39
Bisericile „sacramentale” se înmulțesc.....	39
O mare de sânge	40
Diaspora ortodoxă.....	40
„Jurisdicțiile” sosesc în America.....	40
Mijlocul secolului 20	41
Roma se depărtează de moștenirea ei.....	41
Greutăți ale Ortodoxiei apusene	41
Sf. Ioan de San Francisco (+1966)	42
Râul de lacrimi al Ortodoxiei	42
Navigare în ape tulburi	44
Ce trebuie să facă un ortodox?.....	44
Biserica Ortodoxă astăzi.....	44

Nașterea Bisericii

Acum mai bine de 2.000 de ani, Domnul nostru Iisus Hristos a intervenit direct în istoria omenirii. Deși era Dumnezeu (împreună cu Tatăl și cu Sfântul Duh), El s-a făcut om – sau, așa cum spunem de obicei, s-a întrupat – a luat trup. Omenirea, chiar de la începuturile ei cu Adam și Eva, se depărtase de viața dumnezeiască, alegând păcatul și căzând sub puterea morții. Dar Domnul Iisus, prin întruparea Sa, prin moartea pe Cruce și prin învierea din morți a treia zi, a rupt puterea morții care era asupra oamenilor. Prin învățătura și prin întreaga Sa lucrare mântuitoare, Hristos a împăcat cu Dumnezeu o omenire care se depărtase de Dumnezeu¹ și care se robise păcatului². El a pus capăt stăpânirii pe care diavolul o căpătase asupra oamenilor³ și a reînnoit și re-creat atât omenirea, cât și întregul univers⁴. Înlăturând prăpastia care îl separa pe om de Dumnezeu, prin unirea omului cu Dumnezeu în propria lui Persoană, Hristos Mântuitorul nostru a deschis calea către o viață veșnică și fericită după moarte, pentru toți cei care vor crede în ea.⁵

Nu toți cei din Iudeea – iudeii, poporul ales al lui Dumnezeu (Deut 7:6; Is 44:1) – au fost gata să audă aceste lucruri, așa că Domnul nostru le-a vorbit lor cel mai mult în parabole și imagini. Pentru a-și arăta toată învățătura Sa, El a ales doisprezece oameni simpli pe care i-a învățat mai în amănunt⁶. Cei doisprezece se numesc Apostoli⁷. Ca parte a mântuirii lumii, Hristos a înființat o Biserică (Mat 16:18; Mat 18:17).

El i-a numit pe Apostoli la conducerea ei și le-a încredințat o putere preoțească (Mat 16:19; Ioan 20:21), suflând asupra lor și spunând „Luați Duh Sfânt. Celor cărora le veți ierta păcatele, iertate vor fi” (Ioan 20:21-23). I-a trimis apoi să propovăduiască Evanghelia (vestea bună) despre moartea și învierea Sa mântuitoare, spunând „Mergeți și învățați pe toate neamurile, botezându-i pe ei în numele Tatălui, al Fiului și al Sfântului Duh” (Mat 28:19). Tradiția creștină este unanimă în a afirma că în timpul celor patruzeci de zile după înviere, până s-a înălțat la ceruri, Domnul Iisus i-a învățat pe cei doisprezece despre întemeierea Bisericii Sale pe pământ, o Biserică despre care El a spus că porțile locuinței morților nu o vor birui (Dan 2:44; Mat 16:18). Domnul a promis că Sfântul Duh va fi cu Biserica și o va călăuzi, ferind-o de neadevăr.⁸

Trăsăturile Bisericii lui Iisus

Este important să înțelegem că Biserica era și este atât pământească, cât și cerească. Existând pe pământ, ea a fost și este afectată de slăbiciuni omenești. De pildă, deși capul Bisericii este Hristos⁹, de-a lungul timpului, în cadrul ei, au existat oameni nevrednici care au ocupat posturi de conducere. Totuși, ca adunare cerească, ea este întemeiată pe făgăduința

¹ Rom 5:1, 2, 10; 2 Cor 5:18-19; Efes. 2:14-17; Col 1:19-22

² Gen 8:21; Efes 2:1-3

³ Ps 123:7; Act 26:18; Rom 6:17-18, 22; Col 1:13; Evr 2:14-15; 1 Ioan 3:8

⁴ 1 Cor 5:7, 17; Evr 9:15; Apoc 21:5

⁵ Ioan 3:14-16; Rom 5:21; 1 Cor 15:22; Tit 3:7; Evr 5:9; 1 Pet 3:22

⁶ Mat 10:2; Luca 6:13; Mat 26:20; Ioan 6:70; 1 Cor 15:5; Apoc 21:14

⁷ Mc 6:30; Luca 9:10; Luca 22:14; Luca 24:10; Luca 8:1; Rom 16:7

⁸ Is 37:2-3; Mat 16:18; Mat 28:19-20; Ioan 14:16-17

⁹ Efes 4:15; Efes 5:23-24; Col 1:18

Domnului care a spus că „porțile locuinței morților nu o vor birui” (Mat 16:18); cu alte cuvinte, Harul și mântuirea¹⁰ pe care Dumnezeu dorește să le dea oamenilor nu vor fi afectate de cei nevrednici. Biserica pe care a întemeiat-o Domnul Iisus avea anumite trăsături, care sunt aplicabile și astăzi, la fel ca în vremea Apostolilor. Ea era...

... **UNA**. Deși era alcătuită din adunări locale, ea reprezenta un trup unic, împărțind în mod vizibil aceeași credință și har. Nu existau mai multe denominații diferite care afirmau toate că îl urmează sau că sunt întemeiate de Iisus, fiind astfel unite doar prin această pretenție. Rugăciunea făcută de Hristos, în noaptea de dinaintea răstignirii Sale pe Cruce (Ioan 17:11, 21-23) a fost ca Biserica Sa să fie una, așa cum El și Tatăl sunt una. Haina fără cusătură a lui Hristos, căreia în Evanghelia după Sf. Ioan i se acordă o atenție deosebită (Ioan 19:23-24), reprezintă unitatea Bisericii lui Hristos. De asemenea, ea era...

... **SFÂNTĂ**. Biserica este sfântă pentru că conducătorul – Capul ei – Domnul Iisus Hristos, este sfânt (Efes 1:22-23; Efes 2:19-22). Printre membri ei, ea includea oameni care erau păcătoși, dar acesta era felul ales de Dumnezeu pentru a le da acelor păcătoși iertarea de păcate (Mat 16:19), Harul și sfințirea. Învățătura ei era calea către sfințenie și așa este și astăzi. „Sfânt” înseamnă, etimologic, „pus deoparte”, iar Biserica era sfântă pentru că nu mergea în felul lumii, ci după căile dorite de Domnul Iisus. Ea era...

... **SOBORNICEASCĂ**. Cuvântul *sobornicesc* este traducerea a două cuvinte grecești, *kata holos*, care înseamnă „potrivit cu întregul”. Biserica era ferită întregii omeniri; ea exista pentru toate semințiile, limbile și popoarele, nu numai pentru evrei¹¹. Ea îmbrățișa toate învățăturile Apostolilor, împărțite popoarelor lumii. Nimic din ceea ce ne-a lăsat Domnul nu s-a pierdut, pentru că totul a fost păstrat de Biserică de-a lungul timpului. Ea era...

... **APOSTOLICĂ**. Ea a fost întemeiată de cei doisprezece Apostoli și a rămas credincioasă tuturor învățăturilor lor. Nu doar acelor învățături care sunt scrise în Scriptură, ci tuturor învățăturilor¹². Biserica era apostolică și în forma ei de conducere; ea a fost întotdeauna condusă de urmașii Apostolilor. Acești urmași se numesc episcopi¹³ și sunt în mod vizibil uniți într-un singur trup alcătuit din biserici locale care împărtășesc aceeași credință și au părtășie una cu alta.

„Creștinii”

După aproape trei sute de ani, membrii Bisericii au primit numele de „creștini”, denumire dată lor prima oară în Antiohia (Fapte 11:26). Acest nume a fost întotdeauna acceptat de cei credincioși, întrucât pe Iisus Hristos¹⁴ îl propovăduim și Lui ne închinăm, și El este calea și viața noastră. El este cel care a întemeiat Biserica noastră și a făgăduit că va fi în mijlocul ei, printre poporul Său, „până la sfârșitul lumii” (Mat 28:20).

¹⁰ Ioan 10:16; Ioan 11:51-52; Rom 12:4-5; 1 Cor 12:12-13, 20, 27; Efes 4:4-5, 15-16; Col 2:18-19; Col 3:15

¹¹ Luca 13:29; Luca 24:47; Rom 1:5; Rom 10:12

¹² 2 Tes 2:15; 2 Tim 1:13-14; 1 Ioan 2:24

¹³ Fapte 20:28; 1 Tim 3:1-2; Tit 1:7

¹⁴ Iisus (sau Iosua) înseamnă „Mântuitor” (Mat 1:21). Hristos înseamnă „Cel Uns” (asemenea împăraților).

Scrierea Bibliei

Cei doisprezece Apostoli, aleși de Hristos, au mers cu El și au ascultat cele mai adânci învățături ale Sale, lăsând la o parte totul pentru a-l urma. Domnul i-a numit ca primi conducători ai Bisericii Sale. Pe mărturia lor personală despre învierea Sa din morți s-a întemeiat Biserica, care a crescut în perioada care s-a numit Perioada Apostolică. În acea vreme, Dumnezeu a îngăduit nenumărate minuni pentru a întări propovăduirea Apostolilor (vezi Faptele Apostolilor și istoriile din acea vreme), pentru a arăta că ei propovăduiau adevărul Lui. Tot în acea vreme, Apostolii și ucenicii scriau memorii ale experiențelor lor cu Hristos, precum și importante scrisori unii către alții și către credincioși. Trei sau patru sute de ani mai târziu, sinoadele Bisericii a adunat la un loc aceste scrieri inspirate, le-a sortat și le-a dat numele de Noul Testament. Cu toate acestea, în timpul vieții Apostolilor, mărturia lor personală și autoritatea lor aveau pentru credincioși un cuvânt mai greu decât scrierile lor. Nu trebuie să uităm că Biserica a existat dinaintea Bibliei. Astfel, orice biserică care pretinde că se bazează pe Biblie nu este Biserica lui Iisus Hristos. Numai acea biserică care afirmă că a scris Biblia poate fi aproape de Biserica inițială.

Continuitate

În mod inevitabil, Apostolii au murit. Dar Domnul nu a lăsat ca și Biserica să moară odată cu ei; pentru a o duce mai departe, Apostolii au numit urmași care s-au chemat episcopi (Filip 1:1) pentru adunările locale. Acestor bărbați ei le-au dat Harul apostolic pe care îl primiseră de la însuși Hristos, în cadrul unui proces care s-a numit „succesiune apostolică” și care este înfățișat în mod deosebit în Noul Testament (în Tit și 1 și 2 Timotei).

Apostolii au numit, de asemenea, și diaconi. Numirea lor a fost necesară întrucât datorită creșterii rapide a Bisericii, Apostolii nu îi mai puteau păstori pe creștini, material și duhovnicește (Fapte 6:1-6). Îndatoririle diaconilor erau de a împărți darurile și a păstra ordinea, permițându-le Apostolilor să se ocupe exclusiv de învățatură, de îndemnuri și de săvârșirea tainelor lui Hristos (de exemplu, taina „ruperii pâinii”, care astăzi se cheamă Euharistie sau Liturghie, și taina Sfântului Botez).

Nu mult timp după numirea diaconilor, au apărut și prezbiterii sau preoții (Fapte 14:22; „bătrâni” în unele traduceri, pentru că „preot” înseamnă „bătrân”). Preoții au primit aproape toate darurile pe care le aveau episcopii. Ei săvârșeau Botezul, Euharistia, ungerea celor bolnavi și altele, ușurând sarcina episcopilor, dar preoții nu puteau numi alți preoți sau episcopi. Ierarhia inițială a episcopilor, preoților și diaconilor rămâne o caracteristică distinctivă a bisericilor istorice. Există, totodată, și slujbe mai mici, cum sunt cele ale citeților, sub-diaconilor, și diaconeselor.

Evrei și Neamuri

În Perioada Apostolică, Biserica a trebuit să facă o trecere dureroasă. Desigur, ea începuse în Palestina, printre iudei, pentru că Dumnezeu alesese acest popor pentru a aduce lumina lumii, pentru a-l primi primii pe Mesia și pentru a-i spune lumii despre El și despre viața veșnică în El. Cu toate acestea, mulți din neamul ales al lui Israel nu au crezut în Hristos,

astfel că făclia credinței în Hristos a trecut la Neamuri, la foștii păgâni, după cum prorocise Isaia cu 700 de ani înainte (Is 2:2; 60:3, 5). S-a pus imediat problema dacă acei creștini proveniți dintre Neamuri trebuie să se taie împrejur și să asculte de legea lui Moise mai întâi – adică să devină iudei înainte de a fi creștini. Apostolii nu au ajuns la o părere unanimă. Apostolul Pavel a insistat mult că acest lucru nu era necesar și s-a ținut un sinod la Ierusalim, la care au participat toți cei doisprezece. Sinodul a fost condus de Sf. Iacob, conducătorul bisericii din Ierusalim. Prin călăuzirea Sfântului Duh, Apostolii au hotărât că noii creștini nu trebuia să fie tăiați împrejur sau să țină toată legea lui Moise. După rezolvarea acestei neînțelegeri, Biserica a continuat să se răspândească și să înflorească printre Neamuri. Ierusalimul a fost distrus în anul 70 de oștile romane, iar noile centre creștine au devenit Antiohia, Roma și Alexandria.

Rezolvarea disputelor

Când Apostolii s-au întâlnit într-un sinod care era mai presus de opiniile lor personale, ei au stabilit un principiu care avea să călăuzească Biserica de-a lungul veacurilor. Nici unul dintre Apostoli nu era infailibil, și nici vreunul dintre episcopii numiți ca urmași. Totuși, întrunindu-se în sinoade sub călăuzirea Sfântului Duh, episcopii întregii Biserici au proclamat, în șapte ocazii diferite, învățături și canoane (reguli) care poartă sigiliul Sfântului Duh și care au greutate mai mare decât cuvântul oricărui dintre episcopi. Controversa legată de evrei și Neamuri a fost prima dintr-o serie de dispute despărțitoare, care au fost de regulă iscate de învățături greșite și care au amenințat unitatea Bisericii, una dintre cele patru trăsături fundamentale ale ei. Datorită sfintelor sinoade, care au vorbit cu autoritatea Duhului pentru întreaga Biserică, aceste dispute nu au reușit niciodată să rupă unitatea Bisericii.

Alcătuirea închinării creștine

În primii o sută de ani, Biserica inițială a trecut prin schimbări profunde în ceea ce privește închinarea (cultul). La început, Cina cea de Taină - frângerea pâinii – era săvârșită seara imediat după masa comună. În primii ani, toate cele pentru învățatură și îndemn, care îmbracă acum partea centrală a Liturghiei, aveau loc separat de Euharistia din sinagogă. În timp, acei iudei care nu îl acceptaseră pe Hristos ca Mesia au început să aibă o atitudine dură față de evreii care îl primiseră pe Hristos și în cele din urmă nu i-au mai lăsat să se închine în sinagogă. Această schimbare de esență a condus la structura de bază pe care o are astăzi Sfânta Liturghie: rugăciuni de iertare, laude către Dumnezeu, citirea Scripturii și o predică (caracteristicile liturgice au provenit direct din sinagogă). Acestea sunt acum urmate de frângerea pâinii și de împărtășirea cu Trupul și Sângele lui Hristos. Atunci când Euharistia a încetat să mai fie săvârșită seara, creștinii au început să postească înainte de a participa la ea.

Ce anume ține Biserica unită?

Spre deosebire de alte credințe, Creștinătatea ortodoxă nu apelează la birocrație, ierarhie sau documente oficiale pentru a oferi o direcție Bisericii. Inima Ortodoxiei este chiar închinarea la Dumnezeu – Euharistia și săvârșirea Sfintelor Taine. Pentru acest motiv, orice

istorie adevărată a Bisericii trebuie să includă formarea Liturghiei, însă trebuie evitată cursa abordării unei viziuni cauzale, așa cum fac unii istorici astăzi. Istoria Liturghiei nu este o succesiune întâmplătoare de adăugări și modificări, ci lucrarea continuă a Sfântului Duh care călăuzește Sfânta Biserică de-a lungul veacurilor, într-o închinare sfântă și dreaptă la Dumnezeu. Ne închinăm nu cum credem noi că este mai bine, ci așa cum vrea Dumnezeu să i ne închinăm.

Perioada mucenicilor

Perioada de după moartea celor doisprezece Apostoli este deseori numită Perioada Martirilor. Dat fiind că veștile despre Credință se răspândeau foarte repede, reacția imediată a lui Satana a fost să instrumenteze stârpirea sângeroasă și totală a Creștinismului. Este uimitor faptul că, în ciuda tuturor piedicilor, creștinii au continuat să se întâlnească în Ziua Domnului. Deseori se întâlneau într-alt loc, pentru că dacă erau descoperiți, erau omorâți. Mulți creștini, refuzând să se lepede de Hristos și să se închine idolilor păgâni, chiar și printr-un mic gest sau cuvânt, au fost omorâți pe loc sau prin chinuri groaznice. Domnul a folosit însă moartea lor benevolă și suferințele lor curajoase, alături de alte minuni, pentru a întoarce inima multor oameni către El. Departate de a distruge Biserica, prigoanele nu au făcut decât s-o întărească și mai mult. Cei care au supraviețuit au scris numele mucenicilor în calendare pentru a le păstra vie amintirea biruințelor lor, ducând astfel la formarea calendarului bisericesc cu sfintele sărbători.

Falsul creștinism

Încercările Bisericii au fost atât de natură duhovnicească, cât și exterioare. Ereziile au răsărit asemenea ciupercilor, împotriva lor neexistând un consens al credinței. Cuvântul *erezie* vine din grecescul *hairoumai*, care înseamnă a alege. Ereticii erau cei care alegeau să aibă o credință a lor, personală, în locul să accepte credința Bisericii. Gnosticii încercau să amestece creștinismul cu idealul unei înțelepciuni ascunse, gândind că mântuirea stă într-o cunoaștere ascunsă, nu în Harul lui Hristos. Iudaizatorii nu acceptau hotărârea Apostolilor că creștinii nu trebuie să asculte de legea mozaică și semănau neîncredere și discordie acolo unde păstorii erau prea îngăduitori cu ei și nu îi opreau. Discipolii lui Marcion credeau că Dumnezeul Vechiului Testament nu este același cu Tatăl lui Iisus Hristos. Maniheii credeau că materia fizică este rea și că numai duhul este bun. Montaniștii respingeau ierarhia Bisericii, punând accent pe fenomene spirituale spectaculoase și propovăduind o nouă eră a Duhului Sfânt. Sabelienii învățau că Tatăl, Fiul și Sfântul Duh sunt doar trei „chipuri” pe care Dumnezeu le-a purtat de-a lungul timpului, când a făcut diferite lucruri; ei respingeau învățătura despre Sfânta Treime. Foarte puține erezii din ziua de astăzi sunt originale; majoritatea sunt aceleași vechi rătăcirii, în formă reeditată.

În mijlocul confuziei și a tulburării iscate de mișcările eretice, Biserica lui Hristos era asemenea unei corăbii pe o mare agitată; cu toate acestea, Hristos era cărmaciul, iar provocările puse de prigoane și erezii au fost depășite. Prigoanele au luat sfârșit atunci când împăratul Constantin, un mare prieten al Creștinismului, i-a învins pe dușmanii lui păgâni, a preluat conducerea Imperiului Roman și a legalizat Creștinismul (în anul 312; abia în 392 creștinismul a devenit religie de stat).

Primul Sinod — Nicaea, anul 325

Această răsturnare de situația a fost urmată de biruința asupra ereziilor. Împăratul Constantin a convocat un sinod al tuturor episcopilor creștini, pentru a hotărî oficial în ce anume consta credința creștină, dat fiind că un preot pe nume Arie învăța că Hristos nu este Dumnezeu, ci doar un om desăvârșit, și câștiga pe mulți de partea lui. Sinodul s-a întrunit la Nicăea și a respins această învățătură, redactând un sumar al dreptei credinței, care este astăzi prima parte a Crezului rostit la Liturghie. În același timp, Părinții de la Nicăea au stabilit cum se va calcula data Paștelui, au hotărât că toți creștinii vor sta în picioare, nu în genunchi, la închinarea de duminică, și au lămurit anumite chestiuni administrative. Aceste hotărâri sunt respectate până astăzi de creștinii ortodocși din răsărit și din apus.

Sunt necesare câteva observații. Mai întâi, după Nicăea creștinii arieni au devenit mai numeroși decât cei drept-credincioși, ceea ce arată că nu cifrele dictează care este Biserica adevărată. Apoi, deși a fost necesară definirea credinței în cuvinte omenești, pentru apărarea Adevărului, acest lucru a fost foarte greu de făcut de către Părinții de la Nicăea. Ei considerau că credința în Hristos este ceva ce trebuie păstrat în inimă, nu fixat prin formule. Noi suntem urmașii lor dacă avem această credință în faptele noastre, nu doar în Crezul nostru.

Perioada lui Constantin

După ce împăratul Constantin a legalizat credința creștină, care a fost stabilită ferm la Sinodul de la Nicăea, au avut loc anumite schimbări în Biserică, nu toate fiind pozitive. În general, creștinismul nu era prea atrăgător pentru cei mândri; aceștia căutau acum să fie numiți preoți și episcopi, lucru care s-a și petrecut. A existat un mare număr de convertiți, nu toți la fel de sinceri și nevoitori ca primii creștini. În locul catacombelor și a locuințelor private s-au construit biserici publice, ca loc pentru săvârșirea Sfintelor Taine. Această nouă libertate a permis cultivarea și îmbunătățirea muzicii liturgice, precum și o înflorire a artei liturgice ca bază pentru imnologia și iconografia bisericească care împodobesc și înalță închinarea din ziua de azi.

Perioada lui Constantin este numele dat epocii de după domnia lui Constantin, când scopurile creștinismului și cele ale statului secular se suprapuneau în mare măsură, când experiența și resursele societății erau folosite spre slava lui Dumnezeu. Aceasta a ajutat Biserica în mai multe feluri. De exemplu, se știe că episcopii nu lucrează întotdeauna bine împreună și probabil că fără intervenția împărătească nu ar fi avut loc nici un sinod ecumenic. Toate cele șapte Sinoade Ecumenice care au apărut credința au fost convocate la inițiativa unui împărat sau împărăteasă. În cel mai bun caz, această politică a simfoniei între Biserică și Stat a fost în avantajul credinței. Reversul a fost acela că uneori în Sfânta Sfintelor a pătruns influența lumească, acesta fiind un motiv de îngrijorare pentru mulți creștini sinceri. De fapt, ori de câte ori autoritățile seculare au încercat să intervină direct în învățăturile Bisericii, sfinții episcopi au fost acolo ca să apere Adevărul chiar cu prețul vieții lor. Calendarul este plin de numele lor.

Monahismul

Una dintre reacțiile la lumesc a apărut în pustia Egiptului, acolo unde pruncul Iisus fugise ca să scape de mânia unui despot. Un tânăr pe nume Antonie s-a retras în pustie pentru a-i sluji lui Dumnezeu în singurătate și rugăciune. Cu vremea, Sf. Antonie a atras un mare număr de ucenici, pe care i-a organizat ca monahi creștini. Cuvântul *monah* vine de la grecescul *monos*, care înseamnă *singur*, și la început reprezenta un sihastru¹⁵. Monahii se lepădau de activitățile seculare, de hrana de dulce, de căsătorie și de proprietățile personale. Pe scurt, scopul lor era acela de a îndeplini nu numai poruncile lui Hristos, ci și sfaturile Lui date în Sfintele Evanghelii, cum ar fi sărăcia voluntară, fecioria, ascultarea și viața ascetică (ascetismul înseamnă lipsirea voluntară și nevoirea pentru Dumnezeu). Sf. Pahomie a înființat prima mănăstire, unde nevoitorii putea locui și se puteau întrajutora, în cadrul unor reguli bine stabilite. Aceste idealuri, care au încălzit inima multor bărbați și femei pe care astăzi îi numim Sfinți, s-au întins din Egipt în Palestina, în Siria și în tot Răsăritul. Ele au ajuns și în Apus prin Sf. Ioan Casian, unde au strălucit la fel ca în Răsărit.

„Noua Romă”. Al doilea Sinod – anul 381

Împăratul Constantin a schimbat într-o manieră deosebită istoria atunci când a mutat capitala Imperiului Roman de la Roma la Bizanț, un sat obscur din Grecia, nu departe de Nicăea. Acesta a devenit repede cunoscut ca și Constantinopol sau Noua Romă, și a fost locul unde s-a ținut al doilea Sinod Ecumenic al Bisericii, în anul 381¹⁶. La primul Sinod, principalul subiect fusese dumnezeirea lui Hristos; la acest al doilea Sinod s-a discutat despre dumnezeirea Sfântului Duh. Părinții sinodali au întărit învățătura inițială că Sfântul Duh este Dumnezeu, prin afirmații care alcătuiesc astăzi a doua parte a Crezului rostit duminica la Sfânta Liturghie.

Un alt mod prin care este întărită această învățătură a fost pus în practică de Sf. Chiril din Ierusalim. În cadrul Liturghiei el a adăugat o invocare explică a Sfântului Duh asupra Darurilor, pentru prefacerea lor în Trupul și Sângele lui Hristos. Această invocare se mai numește *epicleză*, fiind adoptată de toate bisericile în cultul lor.¹⁷

Uniformizarea Liturghiei

În preajma anului 450 a avut loc o importantă transformare în felul în care era săvârșită Liturghia la Roma. Inițial, aceasta se săvârșea în limba greacă, până când Papa Sf. Victor a început să folosească latina. La un moment dat, moment pe care istoricii nu îl pot identifica precis, rugăciunile au fost reformulate și a apărut Canonul Roman. După aceea, schimbările în ritul roman au fost minore, cel puțin după ce Sf. Grigore a introdus Tatăl

¹⁵ Cuvântul monah poate veni și dintr-un cuvânt egiptean care înseamnă „șesător de covoare”. Primii monahi din Egipt se întrețineau făcând coșuri și țesând covoare.

¹⁶ Acest Sinod a fost numai al episcopilor răsăriteni, dar a fost acceptat de întreaga Biserică.

¹⁷ O epicleză poate fi găsită și în unele sacramentarii romane, în vechiul rit de Sarum din Anglia, precum și în alte rituri derivate din cel roman.

Nostru și Kyrie (pe la anul 600). Ritul roman era prezent în Spania în veacul al cincilea și s-a dezvoltat independent, fiind numit ritul mozarabic. În Galia, se folosea ritul galic, un rit latin cu caracteristici orientale. La Milano s-a dezvoltat în mod independent un rit similar celui roman, numit ritul ambrozian. În Răsărit, Sf. Vasile a formulat Liturghia din care Sf. Ioan Gură de Aur (veacul al cincilea) a realizat o formă prescurtată. Aceste două Liturghii, împreună cu Ceasurile de rugăciune ale Mănăstirii Sf. Sava de lângă Ierusalim, au constituit temelia ritului bizantin. Alte Liturghii răsăritene importante sunt cele ale Sfântului Marcu (Cultul Copt) și ale Sfântului Iacob (Liturghia Siriacă). Aproape toate riturile răsăritene și apusene menționate mai sus sunt folosite și astăzi în Biserica Ortodoxă, dar numai ocazional. Ritul care reprezintă însă moștenirea spirituală a mării majorități a ortodocșilor de astăzi este cel bizantin.

„Ortodoxia”

Chiar de la primele patru Sinoade, termenul cel mai frecvent folosit pentru a denumi credința noastră a fost acela de „ortodox”. El vine de la grecescul *orthos*, „corect, drept” și de la *doxa*, „slavă, închinare”. Astfel, ortodocșii sunt cei care se închină lui Dumnezeu așa cum trebuie, cu dreapta credință. Acest cuvânt avea un înțeles special în primele zile, desemnându-l pe „cel care acceptă toate Sinoadele” (în Răsărit și în Apus, termenul „catolic” a continuat să fie folosit pentru a descrie Biserica, deși, așa cum vom vedea, „catolic” și „ortodox” denumesc astăzi două credințe diferite).

Cei patru Părinți

În veacul al patrulea, Biserica a strălucit prin patru mari și sfinți bărbați. Sf. Atanasie a fost (aproape) singur responsabil pentru succesul Sinodului de la Nicăea, câștigându-și titlul de Stâlp al Ortodoxiei. Fiind doar un diacon, el l-a combătut pe preotul Arie și, atunci când s-a întors de la Nicăea, a fost numit Papa¹⁸ la Alexandria. La scurt timp, el a fost alungat din scaun și a călătorit în răsărit și apus, scăpând cu greu din mâna ereticilor. De-a lungul a cinci exiluri separate, el a scris scrisori, și-a păstorit turma de departe și și-a păstrat un anumit simț al umorului, care era una din armele din arsenalul său duhovnicesc. Sf. Atanasie a adormit întru Domnul la anul 373.

Sf. Ioan Hrisostomul („Gură de Aur”) era un umil sihastru din Siria. El și-a câștigat renumele ca preot și predicator în Antiohia, fiind apoi silit să accepte slujba de arhiepiscop în Noua Romă, Constantinopol. Râvna sa pentru virtute (un domeniu în care familia împărătească avea serioase probleme) i-a atras ura împăratului. Ioan a fost exilat în mai multe rânduri din Noua Romă. Când a murit în exil în anul 407, el a lăsat o uriașă moștenire constând din scrisori, predici și comentarii. El este astăzi apreciat cel mai mult pentru faptul că a lăsat Bisericii Liturghia cea mai des folosită pentru Euharistie.

În aceeași perioadă, un alt Sfânt care a cuprins atât Răsăritul, cât și Apusul, a pornit din Iugoslavia de astăzi (Sidoniu). Sf. Ieronim s-a mutat din Vechea Romă la Betleem și a

¹⁸ Un patriarh este un episcop conducător peste un centru creștin mai însemnat. „Papă” este denumirea istorică purtată de patriarhii Romei și ai Alexandriei.

trăit ca ieromonah pentru tot restul vieții sale la locurile unde s-a născut Hristos. El a tradus cărțile Bibliei din greacă, ebraică și aramaică în latină, folosind manuscrise vechi care nu mai există astăzi. Lucrarea sa cea mai cunoscută se numește Latina Vulgata, care este o versiune a Scripturii. Până la anul 400, Biserica hotărâse deja care erau scrierile care trebuie incluse în Biblie, iar lista lor nu s-a schimbat până astăzi.

Un mare bărbat al Apusului a fost Augustin din Africa, un om care a venit la Hristos nu foarte de tânăr. După mulți ani petrecuți în erezia maniheistă, Augustin s-a convertit cu ajutorul Noului Testament, prin predicile prietenului său, Sf. Ambrozie, episcop de Milano. El a devenit episcop de Hippo, în Africa, unde a combătut erezii de multe feluri. El rămâne o figură controversată, deoarece scrierile și speculațiile sale logice, deși provenite dintr-o inimă iubitoare de Dumnezeu, au fost folosite ulterior pentru dezvoltarea anumitor învățături romano-catolice și protestante, pe care le vom discuta mai târziu în această carte. Cu toate acestea, la sfârșitul vieții sale închinată lui Dumnezeu, Augustin o scris o întregă carte de retractări, a supus judecății Bisericii tot ce a scris și a adormit într-o sfîntenie, lăsându-ne o moștenire la fel de mare ca și cea a Sfântului Ioan Gură de Aur.

Al treilea Sinod – anul 431

În anul în care a adormit Augustin, s-a întrunit al treilea Sinod Ecumenic al Bisericii, la Efes, locul unde locuiseră Apostolul Ioan și Fecioara Maria. Nestorie, patriarh de Constantinopol, făcea o distincție între natura umană și cea dumnezeiască ale lui Hristos, afirmând într-o predică de Crăciun că, pentru el, este degradant să se închine unui Dumnezeu într-un leagăn de copil! Sinodul l-a combătut și a arătat că, dat fiind că Hristos este Dumnezeu și om în același timp, Fecioara Maria este cu adevărat *Theotokos*, Născătoare de Dumnezeu. Nestorie a plecat în Răsărit, a numit mai mulți preoți și a înființat biserici care s-au rupt de Ortodoxie și care îl denumesc „Sfântul Nestorie”. Următorul Sinod avea însă să se lupte cu o erezie și mai teribilă.

Al patrulea Sinod – anul 451

Au fost unii care au mers atât de departe în evitarea nestorianismului, încât au dat naștere unei alte rătăcirii – monofizismul (de la cuvântul grecesc care înseamnă „o singură fire”). Aceștia învățau că firea umană și cea dumnezeiască ale lui Hristos fuseseră atât de întrepătrunse, încât formaseră o singură fire divino-umană (care, astfel, nu a fi fost nici umană întru totul, nici divină). Disputa s-a încins. Împărăteasa Pulcheria a convocat un Sinod general la Calcedon pentru a rezolva dilema și, în urma unei minuni care a avut loc la mormântul muceniței Eufemia¹⁹, Părinții au hotărât împotriva monofiziților. Din nefericire, din motive religioase și politice, s-a format o numeroasă denominațiune dizidentă, care i-a inclus pe coptii egipteni, pe iacobii sirieni și pe susținătorii acestora din India. Acest grup a respins al patrulea Sinod (și pe cele ulterioare). Ortodoxia învață că au existat două firi în Hristos, una

¹⁹ Părinții sinodali au scris învățătura ortodoxă pe un sul și pe cea monofizită pe un altul, le-au pus pe ambele în mormântul Sfintei Eufemia, după care au postit și s-au rugat. După trei zile, au redeschis momentul și au găsit sulul cu dreapta credință în mâna Sfintei, iar pe cel cu învățătura monofizită călcat la picioarele Sfintei. Eufemia vorbise, iar cazul a fost închis.

dumnezeiască și una umană, distincte, neamestecate și indivizibile. Recent, această învățătură a fost din nou pusă în discuție prin intermediul unor ortodocși care afirmă acum că monofiziții de astăzi nu cred în monofizismul clasic și că Ortodoxia ar trebui să se unească cu aceștia. Monofiziții au răspuns nuanțându-și în mare măsură poziția istorică. Totuși, ortodocșii tradiționaliști au fost alarmați de un plan de unire alcătuit la Chambesy, în Elveția, în anul 1990, plan semnat de reprezentanți majorității patriarhiilor ortodoxe. Acest plan nu le cere monofiziților să accepte al patrulea Sinod și următoarele. Condamnarea planului de la Chambesy a pornit din Muntele Athos, de la Patriarhia Georgiei și din partea clerului tradiționalist de pretutindeni. Ortodocșii consideră că au mai multe în comun cu monofiziții decât cu orice alte ramuri creștine, dar atât timp cât jumătate dintre Sinoadele Ecumenice sunt respinse, nu poate exista o unitate adevărată.

Căderea Romei

Slăbită de decăderea morală, răvășită de conflicte interne și resimțindu-se după lovitura economică și ideologică primită în momentul în care Constantin a mutat capitala la Constantinopol, în veacul al cincilea Vechea Romă este zguduită de atacurile repetate ale barbarilor. În cele din urmă, la anul 476, ea cade definitiv în mâna invadatorilor. Mulți au văzut în căderea Cetății - centrul învățaturii, civilizației și ordinii occidentale – sfârșitul lumii. Implicațiile pentru Biserica lui Hristos au fost mari, în special pe termen lung. Odată dezintegrată ordinea publică din Italia, Papii Romei au fost nevoiți să-și asume un rol cvasi-guvernamental. Ei au început să se ocupe de grija cetății, să medieze și chiar să conducă în probleme publice. Deja scaunul Romei devenise un guvern în sine. Atât timp cât existaseră bărbați dreți și capabili în biserica Romei, acest sistem funcționase, dar cu timpul expresia „puterea corupe” a început să se vadă din practică. Încet-încet, de-a lungul următorilor 300 de ani, atitudinea Papilor care voiau să conducă întreaga Biserică a început să îngrijoreze celelalte Biserici locale.

Un trimis al Domnului

La doar patru ani de la căderea Romei, Sf. Benedict cel Mare se naștea în Norcia, Italia. Școlit la Roma, el a plecat de tânăr să-l caute pe Hristos, ca pustnic într-o peșteră din pustie. Și-a făcut mulți ucenici și a redactat o Regulă după care să se conducă în viața monahală. Sfânta Regulă a făcut din Benedict un om al smereniei și măsurii. El a adaptat severitatea ascetismului călugărilor orientali la caracterul apusean, insistând mai mult pe ascultare și pe lucrarea internă și mai puțin pe post și pe lucrări mari. Sf. Benedict este cunoscut ca Părinte al civilizației apusene pentru că mănăstirile au fost mult timp singurele oaze de stabilitate și cultură într-o lume barbară. Ele îi hrăneau pe săraci, salvau cărțile, îi învățau pe oameni să citească și propovăduiau o nouă morală, arătând lumii că munca manuală trebuia respectată (anterior, munca manuală era considerată demnă pentru săraci și sclavi).

Mulți oameni din ziua de azi resping creștinismul pe motiv că nimeni nu mai face ce făceau primii creștini: punerea laolaltă a posesiunilor individuale, renunțarea la proprietatea privată, traiul în comunități, rugăciune zilnică, lucrul manual și alte lucruri menționate în Faptele Sfinților Apostoli din Scriptură. Cel puțin în mănăstirile din Biserica Ortodoxă, acest

stil de viață încă există, spre slava lui Iisus Hristos.

Al cincilea Sinod – anul 553

Al cincilea Sinod Ecumenic al Creștinătății a fost convocat din cauza unor scrisori care circulau sub numele de Cele Trei Capitole și care deformau mărturisirea de credință formulată la Calcedon. La început, Papa Vigiliu a încercat să liniștească disputa, decretând că, în esență, scrisorile erau acceptabile, el oferind în fapt o interpretare personală pentru ele. Episcopii din Africa au rupt comuniunea cu Papa, cerându-i să retracteze. Împăratul Iustinian a convocat un Sinod împotriva dorinței Papei, iar Părinții adunați la Constantinopol au hotărât că Cele Trei Capitole nu erau ortodoxe, Papa Vigiliu devenind implicit eretic. Acest Sinod l-a anatemizat pe Origen (mort în 254), un învățător strălucit care învățase că sufletele există spiritual înainte de a veni în trup, urmare a păcatului, și că toți îngerii căzuți și păcătoșii vor intra într-o bună zi în Cer, după o curățare.²⁰

Cele cinci Patriarhii

În veacul al cincilea s-a fixat structura generală a Bisericii sub forma unei pentarhii. Au fost investiți cinci patriarhi – episcopi peste principalele zone ale lumii creștine – care erau egali între ei și care exercitau o funcție arhipăstorească. Acești episcopi au fost denumiți „cele cinci simțuri” ale Bisericii. Putem vedea că esența Bisericii stătea încă în unitatea credinței, nu într-o structură comandată, dat fiind că în anumite momente, unii patriarhi, cum este exemplul Papei Vigiliu al Romei, s-au abătut de la credință și au fost dați afară din Biserică. Patriarhiile erau, în ordinea descrescătoare a cinstirii, Roma, Constantinopol, Alexandria, Antiohia și Ierusalim. Pentarhia încă reprezintă un ideal al Bisericii, dar anumite motive au făcut imposibilă realizarea lui, cel puțin după anul 1054. Ulterior au apărut noi patriarhii – cele ale Serbiei, Moscovei, Bulgariei, României și Georgiei.

Dezvoltarea papalității

Începând de la anul 600, problema rolului papalității în Biserică a devenit tot mai spinoasă. În pragul noului secol a apărut un om cu totul deosebit, care a ocupat scaunul Romei. Sf. Grigore cel Mare și-a condus patriarhia într-un mod cu totul deosebit. Întâi de toate, el era concentrat pe misiune. A trimis un grup de monahi de la mănăstirea pe care o înființase în Roma, să meargă în Anglia și să convertească triburile germanice care se stabiliseră acolo și care re-păgânizaseră țara. Sf. Grigore este cinstit ca Părinte al ritului roman al Bisericii. El este cunoscut și pentru că a popularizat termenul *mesă* pentru a descrie Liturghia.²¹

²⁰ Învățătura care respinge pedeapsa veșnică se numește *apocatastază*, care înseamnă „refacerea tuturor”. Aceasta nu este o credință creștină; atât cuvintele Mântuitorului (Marcu 9:44-48; Mat 18:8, 25:41, 46; vezi și 2 Tim 1:9 și Iuda Jude 6), cât și liturghiile străvechi ale creștinilor (de exemplu, „izbăvește-ne de pedeapsa veșnică” în Canonul ritului apusean) învață că Iadul este o realitate veșnică pentru cei care îl aleg.

²¹ Sf. Ambrozio din Milano și Sf. Grigore din Tours au folosit și ei termenul *mesă*.

Inspirându-se din liturghiile grecești, el a așezat Tatăl Nostru acolo unde este cântat astăzi și a adăugat rugăciuni la Mesa Romană. A îmbunătățit și a transcris imnele care erau atunci încă la începuturile lor, rezultând stilul de muzică ce îi poartă numele: muzica gregoriană. Sfântul a considerat că este obligația lui ca nici un om sărac să nu moară din neglijență în cetatea Romei. Vremurile erau grele, dar ori de câte ori Grigore auzea că a mai murit un om fără casă, se socotea nevrednic să slujească Liturghia în acea zi. A apărut o dispută între Grigore și episcopul de Constantinopol, Sf. Ioan Postitorul. Toate funcțiile deținute la Constantinopol, care era capitala Imperiului Roman, erau considerate ecumenice (bibliotecarul Noii Rome, de pildă, era bibliotecarul ecumenic sau „universal”), iar acest titlu era acordat de Împărat și patriarhului cetății. Din cauza barierelor de limbă, Sf. Grigore a înțeles că Ioan se consideră episcop cu autoritate peste ceilalți episcopi. Reacția lui a fost promptă. În cel mai amabil limbaj cu putință, el l-a acuzat pe Sf. Ioan de mândrie deșartă, declarând în ceea ce-l privește că renunță la orice titlu și că adoptă titlul de „rob al robilor lui Dumnezeu”. Cererea Sfântului Grigore era ca „toți creștinii să respingă acest titlu blasfemitor [Episcop Universal] — acest titlu care ia cinstea preoțească de la fiecare preot, din moment ce este uzurpat în mod nesăbuit de unul!” Unitatea Bisericii nu a fost afectată de această neînțelegere.

Un șarpe în grădina Bisericii

În timpul vieții lui Grigore a avut loc în Spania un eveniment minor, dar care a dus în timp la o ruptură permanentă. În anul 589, la sinodul de la Toledo, a fost introdus în Crez termenul *filioque*²², mărturisirea sunând acum „...și întru Duhul Sfânt... care de la Tatăl și de la Fiul porcedee”. Completarea a fost făcută pentru a sublinia dumnezeirea Fiului, dat fiind că Spania era dominată de arieni care respingeau egalitatea Tatălui și a Fiului. Fraza modificată la Toledo era însă un pasaj din Scriptură²³, iar Scriptura nu poate fi modificată. Acest sinod local nu a ascultat de Sinodul Ecumenic de la Constantinopol, care declarase că nu se pot face schimbări la Crezul de la Niceea. Pătrunzând încet în Europa centrală și în restul apusului, *filioque* a fost o bombă cu ceas vreme de patru secole și jumătate.

Al șaselea Sinod Ecumenic – anul 680

Schisma monofiziților, care nu acceptaseră al patrulea Sinod, a redus cu mult mărimea și influența Bisericii în zona de răsărit, așa că pentru a-i aduce înapoi Împăratul a promulgat o învățătură numită monotelism, care afirma că deși cele două firi ale lui Hristos – divină și umană – fuseseră distincte, El posedase una singură, anume una divină. Monofiziților le-a plăcut ideea, care a fost susținută și de trei patriarhi de Constantinopol alături de Papa Honoriu al Romei. Sf. Maxim, în răsărit, și urmașul lui Honoriu în apus, Sf. Martin, au atacat vehement această învățătură, stricând planurile împăratului. Dacă Hristos nu a avut o voce omenească, arătau ei, atunci El nu a fost om cu adevărat, pentru că nici un om fără o voce omenească nu este un om adevărat. Ambii Sfinți au avut de suferit mânia împăratului. Papa

²² „Filioque” este un cuvânt latin care înseamnă „de la Fiul”.

²³ La Cina cea de Taină, Hristos a spus: „Duhul Adevărului, care de la Tatăl porcedee, va mărturisi despre Mine” (Ioan 15:26).

Martin a fost prins și condamnat la muncă asemenea unui criminal, el murind în cele din urmă de epuizare la malul Mării Negre.

Din cauza disputei, împăratul Constantin Pogonat a convocat cel de-al șaselea Sinod Ecumenic al Bisericii, în anul 680 la Noua Romă. Monotelismul a fost condamnat, iar Papa Honoriu a fost anatemizat ca eretic. Papa Agaton și patriarhul Sf. Gheorghe de Constantinopol au sprijinit întru totul acest Sinod. Trebuie amintit că în vremea respectivă Papii romani erau respectați în toată Biserica, în răsărit și în apus, ei ocupând cel mai ortodox scaun dintre toate scaunele apostolice străvechi. Roma nu fusese atinsă decât într-o foarte mică măsură de arianism, monofizism, monotelism, pelagianism sau nestorianism. Papii romani respingeau și adăugarea *filioque* la Crezul creștin.

Sinodul cinci-șase – anul 692

Sinoadele Ecumenice al cincilea și al șaselea abordaseră exclusiv chestiuni de dogmatică, fără a emite canoane privind aspectele practice din Biserică. Astfel, a fost convocat un alt Sinod, la Constantinopol, pentru a emite canoane. Acesta este deseori numit Sinodul al Cinci-Șaselea și este privit ca o prelungire a celor doua Sinoade anterioare. Printre hotărârile luate s-au numărat: episcopii nu se pot căsători, diaconii și preoții trebuie să se căsătorească înainte de hirotonire și nu se mai pot căsători după aceea. Obiceiul roman de a posti sâmbăta – lucru diferit de tradiția apostolică – a fost respins. De asemenea, clerul Bisericii nu avea voie să se implice în chestiunile politice, militare și economice ale acestei lumi. Deși Roma avea reguli locale potrivit diaconii și preoții nu se puteau căsători, iar romanii posteau sâmbăta, canoanele care opreau aceste practici au fost recunoscute oficial și la Roma, cel puțin pentru o perioadă, iar bisericile răsăriteană și romană au rămas unite.

Misiunile

De-a lungul veacurilor al șaptelea și al optulea, Evanghelia a fost primită încet de o zonă tot mai mare din Europa, dar trebuie amintit că mare parte din Europa era încă păgână. Multe triburi europene erau atât de feroce, încât acceptarea de către ei a umilului Iisus din Nazaret este considerată de către unii istorici drept cea mai mare minune din istoria Creștinismului. Evanghelizarea era făcută în principal de către monahi, iar principiile lor foarte ferme pot fi admirate și astăzi. Ei obișnuiau să întemeieze o mănăstire într-o zonă îndepărtată, departe de așezări omenești, dar într-o zonă păgână. Unii dintre ei le propovăduiau oamenilor, dar numai dacă aveau un dar special pentru această lucrare. Ceilalți frați pur și simplu trăiau Evanghelia. Cu timpul, cei din zonă descopereau adevărata natură a trăirii creștine și, când le plăcea ceea ce vedeau, cereau să fie botezați. Tipicul și frumusețea îngrijită a slujbelor bisericesti încălzea inima oamenilor și contribuia la convertire la fel de mult ca discuțiile sau explicațiile. În Europa apuseană, călugării irlandezi erau cei mai activi misionari; în Europa centrală, călugării și călugărițele benedictine din Anglia au fost cei care au creștinat pământurile germanilor.

Spărgătorii de icoane

În general, pentru bisericile apusene, veacul al optulea a fost unul de stabilitate și armonie doctrinară, dar de mari frământări pentru cele din răsărit. O succesiune de împărați bizantini, numiți iconoclaști sau „spărgători de icoane” au condamnat practica generală a creștinilor de cinstire a icoanelor lui Hristos, Fecioarei Maria și ale Sfinților, pornind o sângeroasă persecuție împotriva acelor care nu predau icoanele pentru a fi distruse. Iconoclaștii citau chiar din Scriptură – oare nu oprise Dumnezeu pe poporul Său să se închine la chipuri cioplite?²⁴ Cinstitorii icoanelor, în mare parte femei pioase și călugări, au persistat chiar în fața chinurilor și a morții.

Al șaptelea Sinod Ecumenic – anul 787

În cele din urmă, împărăteasa Irina a convocat un Sinod Ecumenic, la Nicăea în anul 787. Acesta a fost cel de-al șaptelea și ultimul Sinod Ecumenic al Bisericii (Nicăea II). Sfinții Părinți au hotărât că cinstirea icoanelor nu este doar permisă, ci și importantă pentru credința creștinilor. Ei au văzut întreaga dispută ca fiind una hristologică, în sensul că obiecția că Dumnezeu nu poate fi reprezentat reprezenta o negare a faptului că Dumnezeu se întrupase. Nici un om nu-l poate vedea pe Dumnezeu cel nevăzut. Totuși, în Iisus Hristos, Cel Nevăzut a voit să se facă văzut, după cum i-a spus Hristos lui Filip la Cina cea de Taină: „*Filipe, cel ce mă vede pe Mine, pe Tatăl îl vede*”. Părinții au arătat cu grijă că noi nu cinstim icoanele în sine, care sunt lemn și vopsea, ci, prin ele, pe prototipul reprezentat în ele. De exemplu, noi nu cinstim drapelul țării de dragul pânzei, ci pentru ceea ce reprezintă drapelul respectiv. Sinodul a hotărât că icoanele sunt „Evanghelia zugrăvită” și că sunt necesare pentru învățarea Scripturii de către cei care nu știu să citească.

Revenirea iconoclaștilor

În ciuda celor hotărâte la Nicăea, conflictul legat de icoane a continuat. În anul 792, Charlemagne și-a trimis oștile la Papă pentru a obține condamnarea cinstirii icoanelor așa cum fusese ea aprobată la Nicăea. Ei au criticat Răsăritul și pentru „scoaterea” (!) lui *filioque* din Crez. Planul lui Charlemagne era de a de-legitimizea Imperiul Roman de Răsărit, pentru a-și putea făuri propriul Imperiu Roman. Planurile lui politice au avut succes, nu însă și atacul la adresa Crezului și a sfințelor icoane. Îngrijorat de pretențiile lui teologice, Papa Leon III, același om care îl încoronase cu opt ani în urmă, a gravat Crezul inițial (fără *filioque*), pe două plăci de aur și argint, în greacă și latină, pe care le-a așezat de-a stânga și de-a dreapta mormântului Sfântului Petru.

Împărăteasa Irina a murit în 802, moment în care tronul Bizanțului este ocupat de un aprig iconoclast. Abia la anul 843 sunt readuse definitiv icoanele în Răsărit, de data aceasta de către o altă împărăteasă, Sf. Teodora. Ca soție a împăratului iconoclast, ea reușise să-și păstreze icoanele, numindu-le „păpușile” ei. După moartea lui, ea a preluat tronul și a reînnoit

²⁴ „Să nu vă faceți idoli, nici chipuri cioplite; nici stâlpi să nu vă ridicăți; nici pietre cu chipuri cioplite cu dalta să nu vă așezați în pământul vostru, ca să vă închinați la ele, că Eu sunt Domnul Dumnezeu vostru” (Lev 26:1). Până astăzi, chipurile cioplite (statuile) nu sunt folosite în Biserica Ortodoxă, ci numai icoanele pictate.

ascultarea Constantinopolului față de al șaptelea Sinod. În ciuda tuturor răsturnărilor de situația din perioada patristică, Constantinopolul s-a dovedit pe atât de ortodox după al șaptelea Sinod, pe cât se dovedise Roma până atunci.

Răsăritul și Apusul se depărtează

Cele două jumătăți ale Bisericii – cea răsăriteană și cea apuseană – au început să se depărteze una de alta destul de timpuriu. În Răsărit predomina limba greacă; în Apus, cea latină. În Răsărit predomina liturgia bizantină, în Apus, cea romană. Răsăritenii aveau o înclinație către mistică, pe când apusenii erau mai înclinați către practică. Când vorbeau despre Dumnezeu, latinii porneau de la Unitate și ajungeau la Treime; grecii începeau cu treimea și apoi ajungeau la Unitate. Vorbind despre Răstignire, latinii accentuau Jertfa lui Hristos, pe când grecii vedeau în El un Biruitor. Apusenii vorbeau mai mult de mântuire, răsăritenii mai mult de îndumnezeire, și așa mai departe. Nu a fost greu să apară neînțelegeri, dar a fost greu să fie lămurite. Totuși, s-a păstrat unitatea Bisericii și s-a evitat ca accentul individual pus pe un anumit domeniu al credinței să tulbure echilibrul general. Idealul era unitatea în diversitate, deși în practică credincioșii din Răsărit și cei din Apus se priveau tot mai des ca străini.

Jocuri de putere

Știm că în Apus, începând din veacul al cincilea, Papii romani începuseră să joace un rol mai monarhic și mai unilateral decât colegii lor din Răsărit. Încă de când credincioșii primiseră libertatea de credință dată de autoritățile Imperiului Roman, episcopul din Roma, capitala Imperiului, se bucurase de o cinste deosebită din partea celorlalți episcopi. Disputele între episcopi erau aduse în fața mitropolitului (episcop peste un oraș mare), iar disputele între mitropoliți, precum și cazurile delicate, erau aduse înaintea Papei de la Roma, deși hotărârile acestuia nu erau absolut obligatorii. De fapt, datorită Ortodoxiei Romei, chiar și disputele religioase erau judecate aici. Desigur, în absența unei stabilități politice în Italia, Papii au fost nevoiți să devină, de bună voie, conducători într-o manieră destul de seculară. Mulți Papi au îndeplinit acest rol într-un mod deosebit, dar alții, uitând de îndemnul Sfântului Ieronim – Să piară pofta pentru puterea romană – au dus o luptă permanentă pentru a-și spori autoritatea. Deja la anul 850, Papa nu mai era un frate mai mare, ci un stăpân. Desigur, asemenea lucru îl făcuse pe Papa Sf. Grigore, în urmă cu 250 de ani, să-l certe pe Patriarhul Ioan.

Unitatea Bisericii este întreruptă

În anul 858, la 15 ani după ce Teodora readusese icoanele, chestiunea prerogativelor papale a izbucnit din nou. În acel an, Sf. Ignatie, patriarhul de Constantinopol, a fost urmat de Sf. Fotie cel Mare. Papa Nicolae I a văzut în aceasta o ocazie de a-și spori influența. El a afirmat că Sf. Ignatie, care era de fapt prietenul lui Fotie, fusese depus din funcție în mod nedrept, numindu-l pe Fotie impostor și trimițând trei reprezentanți la Noua Romă pentru a judeca „cazul” lui Fotie. Sf. Fotie i-a primit pe delegați cu cinstea cuvenită și i-a invitat să prezideze audierile. Rezultatul a fost acela că ei au întărit legitimitatea lui Fotie fără nici o

rezervă. Când ei s-au întors la Roma, Nicolae a nesocotit hotărârea lor, depunându-l din funcție pe Fotie. Hotărârea sa a fost ignorat de toți cei din Răsărit, însă astfel a apărut o ruptură în comuniunea Romei cu Constantinopolul pe toată durata cât a fost papă Nicolae.

Lupta dintre Crezuri

Conflictul între Răsărit și Apus a căpătat o dimensiune teologică în momentul în care misionarii germani (care incluseseră pe *filioque* în Crez) și cei greci (care țineau Crezul inițial) s-au întâlnit în timpul evanghelizării Bulgariei, în chiar coasta Constantinopolului. Roma nu folosea termenul *filioque*, dar Papa Nicolae le-a acordat tot sprijinul său germanilor, promulgând noul Crez. Bulgaria a oscilat între Vechea și Noua Romă. Sf. Fotie a scris o lucrare despre *filioque*, arătând că nu aceasta era învățătura Sfinților Părinți ai Bisericii. Disputa nu a fost rezolvată, dat fiind că nu fuseseră fixați termenii teologi în care să fie discutată. Bulgaria a optat pentru Răsărit iar succesorul lui Nicolae, Ioan VIII, a reluat comuniunea cu Constantinopolul. Totuși, lucrurile nu au fost întru totul rezolvate; nici una dintre problemele în dispută – supremația papală și *filioque* – nu fuseseră soluționate. Ele au fost mai degrabă amânate, în timp ce umbra ce afecta relațiile între Răsărit și Apus s-a amplificat și adâncit.

Închinarea

Întrucât chiar numele de Ortodoxie arată că credința Bisericii este întretesută cu cultul închinării ei (*doxa* implică atât dreapta credință, cât și dreapta închinare), trebuie dată o scurtă explicație legată de felul în care ne închinăm lui Dumnezeu.

Trupul viu al lui Hristos, Sfânta Biserică, a crescut și s-a format asemenea unui trup omenesc. În copilăria Bisericii, numai cei din Iudeea făceau parte din acest trup. Crescând și fiind mereu condusă de Sfântul Duh, Biserica a dobândit experiența și înțelepciunea pe care Părinții au prins-o în scrierile lor și în sfintele canoane transmise din neam în neam. Biserica s-a maturizat și în ceea ce privește viața ei liturgică, făurind o Liturghie care pune laolaltă elemente din Scriptură, Tainele învățate de Apostoli, poezia religioasă și arta și muzica sacră – pentru a oferi sufletului și trupului, omului complet, tot ce se poate oferi la o slujbă. Așa cum Hristos, copil fiind, le cunoștea pe toate, în ciuda unui trup de copil, așa și nou-născuta Biserică cunoștea pe deplin credința și avea părtășie cu Sfântul Duh, deși liturghia ei era neformată încă iar arta liturgică era încă la început. La fel, asemenea lui Hristos, când viața Bisericii pe pământ se va încheia, ea va continua în Cer pentru veșnicie. Deși aici nu este perfectă, ea va fi „fără pată sau zbârcitură sau ceva asemenea” în Împărăția care va să vină (Efes. 5:27).

Anume în închinarea Bisericii ne pregătim pe noi înșine și înainte-vedem cu bucurie acel festin ceresc, și în închinarea Bisericii găsim adevăratul centru și adevărata inimă a Bisericii – nu într-un conducător sau într-o structură organizațională.

Diversitatea liturgică – argumente pro și contra

Am văzut deja că, după ce Apostolii ne-au învățat lucrurile de bază, în următorii 200 de ani au avut loc adaptări considerabile ale felului de închinare al creștinilor. Până în veacul al zecelea, în Creștinism se stabilise deja un rit definitiv al închinării; totuși, acesta nu era nicidecum uniform, ci în diferite regiuni existau tradiții distincte, în cadrul unor regiuni mari existând astfel variații de ritual. În Răsărit, ritual predominant era cel bizantin, dar erau răspândite și alte rituri orientale. În Egipt exista Liturghia Sfântului Marcu, în Siria Liturghia Sfântului Iacob și altele. Până la anul 1200, datorită presiunilor curții împărățești, ritual bizantin înlocuise aproape complet celelalte rituri orientale din cadrul imperiului. Această uniformizare forțată a închinării a fost lăudată în capitală ca o victorie a civilizației, dar ea a reprezentat o catastrofă pentru Biserica lui Hristos, pentru că în final creștinii nativi din Egipt, Etiopia și Siria s-au simțit înstrăinați de Biserica „străină”, dorind să se adune în jurul unei biserici „a lor”, anume în jurul conducătorilor monofiziți care păstrasera ritualurile vechi ale popoarelor locale. În Apus, Liturghia Sfântului Grigore, ritual roman, a fost și el transmis în mod considerabil și altora. Charlemagne a poruncit ca acesta să înlocuiască ritual galican în toate posesiunile sale, în jurul anului 1060 același rit fiind impus cu forța de către Papă creștinilor din Spania care foloseau un rit mozarabic sau vizigot. Atât în Apus, cât și în Răsărit, noua modă a uniformizării liturgice a rodit poame amare; identitatea diferitelor biserici naționale din Apus a slăbit în cele din urmă, până într-acolo încât ele au devenit incapabile de a mai acționa independent de Roma.

Importanța dată aspectelor liturgice în istoria Creștinismului, dar și în Ortodoxia de astăzi, poate să pară exagerată în ochii celui crescut în cultura seculară din ziua de azi. Totuși, aceasta ne spune un lucru: credința creștinilor din primele veacuri și-a găsit o puternică expresie atât în viața lor cotidiană, cât și în piatra de temelie a vieții cotidiene, liturghia. Credința lor nu era una limitată la aspectele vieții, ci o credință cântată și rostită în rugăciuni, o credință trăită zi de zi. Simbolurile liturghiei erau îndeaproape identificate cu învățăturile pe care le exprimau, atât de aproape încât dacă se observa că un ceremonial sau o rugăciune de o anumită importanță lipsește sau este vădit diferită într-un alt rit, atunci era pusă în discuție însăși ortodoxia celor care oficiau acel rit. Această dinamică trebuie avută în vedere atunci când cercetăm vicisitudinile din istoria Bisericii.

Cea mai mare tragedie a Creștinătății

Secole de-a rândul, între cele două ramuri ale Bisericii s-au acumulat tensiuni care aveau să ducă la o ruptură catastrofală între creștinii din Răsărit și cei din Apus. Nădăjduiesc că paginile anterioare au arătat suficient de bine premisele, pentru a putea înțelege cum trebuie aceste momente dramatice și decisive.

La anul 800, în ciuda diferențelor culturale și lingvistice, arta, închinarea și rânduiala din Bisericile Răsăriteană și apuseană erau remarcabil de similare, dacă e să le comparăm cu diferențele care separă astăzi romano-catolicismul de Ortodoxia răsăriteană. Două atitudini negative – adăugarea lui *filioque* la Crez și expansiunea puterii papale – amenințau această unitate, ceea ce s-a și petrecut pentru o scurtă perioadă în anii 800. În anii 900, bizantinii erau îngrijorați de expansiunea musulmană și au avut tendința să se refugieze într-o lume îngustă, clasicistă, a unor standarde culturale înalte și a rafinamentelor de curte. În același timp, papii Romei prezentau o atare decrepitudine morală și imagine slabă din punct de vedere

administrativ, încât în mod obiectiv nu puteau face nici o mișcare majoră care să influențeze bisericile din Răsărit.

O anticipare a schismei

Pe măsură ce se apropia anul 1000, Europa centrală continua să fie creștinată, în principal prin eforturile depuse de călugări. Acum au primit Credința zone din actuala Germanie, Polonia și Danemarca, iar în Europa răsăriteană marile eforturi misionare ale slavilor au început cu frații Chiril și Metodiu, în veacul al nouălea, cu roade deosebite. Acești doi apostoli ai popoarelor slave au tradus Liturghia, Scripturile și multe cărți duhovnicești în limba slavonă, care era strămoșul limbilor rusă, sârbă, bulgară și polonă. Deși ei au avut grijă să aibă și susținerea papilor, și a patriarhilor de Constantinopol, misiunea celor doi frați a fost atacată de episcopii germani, care insistau ca slujbele să aibă loc numai în limbile greacă, latină sau ebraică, acestea fiind limbile în care fusese scrisă inscripția de pe crucea lui Hristos. Germanii au insistat și pentru includerea lui *filioque* în Crez și atunci când ucenicii lui Chiril și Metodiu nu au primit aceste lucruri, ei le-au închis bisericile și i-au vândut pe misionari ca sclavi. Aceste fapte nu au contribuit la relații mai bune între Răsărit și Apus.

La anul 988, Vladimir, conducătorul Rusiei kievene, s-a creștinat împreună cu toți supușii săi, primind credința în forma ei răsăriteană, o mișcare care avea să-i confere mai târziu Ortodoxiei a nouă patrie. Atât în Răsărit, cât și în Apus, viața liturgică a Bisericii ajunsese la maturitate și stabilitate; de fapt, riturile roman²⁵ și cel bizantin s-au schimbat foarte puțin după anul 1000. Cele șapte Sinoade Ecumenice fuseseră acceptate și de unii, și de alții, existând încă o anumită bunăvoință și schimburi culturale de ambele părți.

Filioque învinge la Roma

După anul 1000, o serie de Papi mai luminați și mai organizați au început să agite vechile tensiuni dintre Răsărit și Apus. În 1008, Papa Sergiu a redactat o mărturisire de credință care cuprindea cuvântul *filioque*. A fost pentru prima oară când acesta a fost adoptat oficial la Roma, răspunsul Constantinopolului fiind acela de a scoate numele Papei din diptih (lista cu patriarhii ortodocși care sunt pomeniți la slujbe). În anul 1014, Henric II, conducătorul Imperiului Roman de Apus, i-a cerut Papei să includă *filioque* în Crezul cântat la Mesă (până atunci Crezul nu era rostit la Mesa romană). La început Papa s-a împotrivit, dar ulterior a cedat. Întemeiat pe scrierile Sfântului Fotie, Răsăritul a refuzat să accepte această adăugire, ori de câte ori s-a pus această problemă.

Marea Schismă – anul 1054

Un eveniment important care a avut loc în această perioadă a fost invazia normandă din Italia. În anul 1052, normanzii au forțat bisericile de rit bizantin, care erau numeroase în

²⁵ E vorba de vechiul rit roman. Pius V l-a eliminat prin introducerea ritului tridentin iar după Conciliul Vatican II din 1969, ultimele urme ale acestui rit au fost îndepărtate cu desăvârșire din Biserica romano-catolică.

Italia, să adopte obiceiurile apusene. Împăratul de la Constantinopol a reacționat închizând toate bisericile de rit apusean din Constantinopol, care nu au adoptat obiceiurile răsăritene. Aceste biserici erau și ele numeroase.

În această atmosferă încărcată, biserica romană a început în 1053 să folosească la slujbe pâine nedospită (azimă), o practică evreiască care a stârnit suspiciuni printre răsăriteni. Spiritele s-au încins. Papa Leon IX a trimis o delegație condusă de cel mai priplit și lipsit de tact claric - cardinalul Humbert – pentru a negocia cu patriarhul Mihail din Constantinopol (acesta nefiind nici el un model de răbdare). Când Humbert și însoțitorii săi au ajuns în Noua Romă, au refuzat ceremonia oficială de primire la patriarh și i-au înmânat un document cu cererile lor, printre care se afla și supunerea tuturor patriarhilor răsăriteni față de Papă. După această primă întvedere, Mihail a refuzat să se mai întâlnească cu delegația. Humbert și-a pierdut răbdarea și a redactat o Bulă de Excomunicare la adresa lui Mihail și a „tuturor celor care îl sprijină”.

În dimineața zilei de 16 iunie 1054, Humbert și ai săi au intrat în catedrala înainte de slujbă și au trântit pe altar Bula de Excomunicare. Ignorându-i pe diaconii care au alergat după ei rugându-i să-și reconsidere poziția, ei au părăsit orașul, și-au scuturat praful de pe picioare și s-au întors la Roma. E interesant faptul că Papa Leon, în numele căruia se presupune că acționau ei, murise cu trei luni înainte de prezentarea hotărârii lor în fața lui Mihail. În ceea ce-l privește, patriarhul a convocat un sinod al episcopilor, care l-au excomunicat pe Humbert și „pe toți cei responsabili” de incident. În acel moment, comuniunea dintre Roma și Răsărit a fost efectiv și ireversibil zdruncinată.

În preajma anului 1080, patriarhii răsăriteni au apelat la Papă pentru a începe formalitățile obișnuite pentru restabilirea comuniunii dintre cele două biserici: ei l-au rugat să scrie o mărturisire de credință în felul celei scrise de Sf. Grigore cel Mare către Sf. Ioan Postitorul, potrivit cu primii Părinți creștini și cu tradiția ortodoxă. În schimb, ei erau gata să-l recunoască pe Papă ca fiind cel mai cinstit patriarh. Așa ceva nu s-a petrecut însă. Papa a răspuns furios că nici el și nici credința sa nu pot fi puse în discuție de niște muritori.

Schismă sau certuri de familie?

De departe pădurea se vede cel mai bine, spune o vorbă și, privind înapoi la evenimentele din 1054, putem observa o ruptură decisivă între Apusul creștin și Răsăritul creștin. Totuși, aspectele inițiale ale Schismei au fost limitate la o dispută strict între Roma și Constantinopol, în timp ce între creștinii din alte regiuni legăturile continuau neafectate. De exemplu, pelerinii apuseni care soseau în Țara Sfântă primeau în continuare Sfânta Împărtășanie de la preoții greci de la locurile sfinte. În mintea multor creștini, gâlceava dintre Vechea și Noua Romă putea fi doar o altă ceartă de familie, așa cum mai fusese și aveau să mai fie. Totuși, Schisma din 1054 a fost un lucru permanent, din mai multe motive:

Filioque: Înainte de 1054, *filioque* provocase anumite tulburări, dar în general Papii se împotrăviseră adăugirii, lucru care liniștise oarecum bisericile din Răsărit. După 1014, *filioque* a invadat Roma iar Papii au început să le poruncească răsăritenilor să-l accepte. În 1054, aceasta era numai o problemă dogmatică pe care Roma și Răsăritul nu o puteau concilia. La scurt timp după 1054, teologii apuseni s-au grăbit să justifice schimbarea Crezului printr-o serie de păreri „dogmatice”, întărind și mai mult eroarea.

Puterea papală: După cum am văzut, unitatea dintre Răsărit și Apus a fost zguduită în veacul al nouălea de către pretențiile de mărire ale Papei Nicolae I. După o sută de ani de liniște, o serie de Papi din veacul al unsprezecea au reînceput să tulbure apele, puterea papală atingând un apogeu în veacul al treisprezecea. La Roma, pretențiile papale crescuse atât de mult, încât nu s-a găsit nici un moderator care să-l reconcilieze pe Papă cu patriarhii.

Diferența de tradiție: Grecii erau deja conștienți de inovațiile liturgice ale Romei, cum ar fi azima în 1053 și botezul printr-o singură cufundare în apă (în unele regiuni). Aceste suspiciuni erau îndreptate împotriva întregului Apus, fără discriminare, în unele cercuri spiritele fiind foarte vehemente. Vechile tradiții apusene, cum ar fi omiterea lui „Aliluia” în timpul Postului Mare, precum și felul de pregătire a pâinii și a vinului pentru Euharistie, erau virulent criticate.

Cruciadele – perioada 1096-1290

Deseori Biserica este afectată nu atât la nivel intelectual sau dogmatic, cât la nivelurile de bază. Așa s-a întâmplat și pe măsură ce umbra iscată de Marea Schismă s-a agravat în timp, principalul motiv al acestei agravări fiind considerate Cruciadele. Desigur, Cruciadele au fost războaie sfinte pentru apuseni, ostașilor care aveau să moară în luptă fiindu-le promisă iertarea de păcate. Prima Cruciadă a fost pornită de Papa Urban II (1096), când s-a reușit capturarea unei părți considerabile din Levant și întemeierea unui regat latin aici. Evident, acolo unde fuseseră episcopi greci au fost instalați episcopi latini și, pentru întâia oară, efectele practice ale Marii Schisme au început să fie resimțite și în Răsărit. Un episcop numit împotriva altui episcop, altar împotriva altui altar, ambele pretinzând că reprezintă una Biserică a lui Hristos. După a doua Cruciadă, pornită de Bernard de Clairvaux, apusenii care trăiau în Constantinopol au fost masacrați (1186). Evident, spiritele s-au încins, dar lovitura de grație pentru orice șansă de reconciliere între Apusul roman și Răsăritul bizantin a venit în 1204, când participanții la cea de-a patra Cruciadă s-au pornit cu arme nu împotriva musulmanilor, ci împotriva fraților lor creștini.

Asediul Constantinopolului – anul 1204

Timp de trei zile, în 1204, străzile Noii Rome au fost udate cu sânge creștin. Bisericile și locurile sfinte au fost pângărite. Desfrânate se urcau pe altarele bisericilor și multe moaște și alte lucruri sfinte erau distruse în numele papalității. Pentru apuseni este greu de imaginat repulsia resimțită de creștinii ortodocși în fața acestor violențe; această repulsie continuă și astăzi.

Două Biserici

Din acel moment, a fost clar pentru toată lumea că Schisma nu era doar o ceartă între niște episcopi care nu se putea înțelege între ei, ci o ruptură între două grupe diferite de credincioși – ortodocșii, care se agățau cu obstinație de credința înaintașilor lor, și romano-catolicii apuseni, care, după separarea de Biserica apostolică, se transformaseră surprinzător

de repede într-o religie diferită atât de creștinismul apusean de dinainte de Schismă, cât și de Ortodoxia răsăriteană. Influența a fost tragică atât pentru creștinii apuseni, care au pierdut astfel legătura cu credința ortodoxă, cât și pentru cei răsăriteni, pentru care Biserica și credința ortodoxă a început să pară o chestiuni orientală, nu o credință universală îmbrățișată de toate neamurile și limbile – așa cum o înțeleseră întotdeauna Sfinții Părinți.

Întrucât după ruptura Romei credința pe care o profesăm s-a păstrat exclusiv în zonele din Răsărit, din acest moment istoria Bisericii noastre devine una exclusiv răsăriteană. Vom prezenta totuși acele evenimente care au modelat Biserica romano-catolică, pentru a putea înțelege situația de astăzi și înflorirea Ortodoxiei printre creștinii apuseni ai secolului 20.

Evul Mediu superior

În veacul al doisprezecelea, Biserica greacă avea probleme cu expansiunea teritorială a Islamului. Deja Imperiul Bizantin era mult redus în granițele sale, în special prin căderea rând pe rând a provinciilor îndepărtate în mâna musulmanilor. Însă, pe măsură ce creștinătatea greacă se reducea, Bisericii i se adăugau noi aripi prin convertirea popoarelor slave. De exemplu, veacul al doisprezecelea a fost o Epocă de Aur prin creștinarea rușilor. Trebuie menționate caracteristicile Epocii de Aur: o credință profundă în rândul oamenilor, eforturi neobosite ale ierarhiei Bisericii de a eradica obiceiurile păgâne, fervoare misionară, o puternică prezență monahală cu activități mai degrabă caritabile decât legaliste, precum și pătrunderea Ortodoxiei până în cel mai mic aspect al vieții oamenilor. Un incendiu izbucnit la Kiev în 1124 a distrus 600 de biserici – ceea ce arată într-un fel cât de importantă era pentru locuitorii acestui oraș închinarea la Dumnezeu. Tot în această perioadă, creștinii sârbi, un alt popor slav, au format un puternic popor ortodox sub conducerea Sfântului Sava.

Evoluțiile din Apus

Între timp, în acum heterodoxul Apus, Papalitatea își extindea puterea cu răbdare și tenacitate. Papii au obținut dreptul de a unge și îndepărta împărați și regi. Totodată, ei erau singurii care puteau introduce sfinți în calendarul noii Biserici romano-catolice. În Apus s-au produs schimbări rapide, schimbări care i-au făcut pe unii istorici să afirme că, deși un creștin din primul veac s-ar fi simțit acasă în Biserica apuseană a veacului al unsprezecelea, în următorul veac el s-ar fi simțit ca un străin. În viața duhovnicească s-a pus un nou accent pe trăirile emoționale, o tendință care s-a amplificat de-a lungul Evului Mediu, ducând la fenomene fantastice cum ar fi stigmatele (apariția unor răni asemănătoare cu cele ale Mântuitorului, la cei aflați într-o stare de transă sau extaz).²⁶ Un alt rezultat a fost acela că importanța *Învierii* lui Hristos a fost surclasată de accentul pus pe *Moartea* lui Hristos. În închinarea poporului, Hristos era privit mai degrabă ca un om în suferință, și mai puțin ca un Dumnezeu-Om. În artă, iconografia mistică, care accentua calitățile dumnezeiești și îi învăța teologie pe oameni, a fost înlocuită treptat cu o artă pasională²⁷, care prezenta, într-o manieră

²⁶ Fenomenul stigmatei datează din veacul al 13-lea, fiind prezent nu numai în Biserica Romană, ci și în Islam și Anglicanism. În Sfânta Ortodoxie acest fenomen nu există.

²⁷ Cele mai pertinente exemple ale acestei tendințe sunt crucifixe sfrijite și grotești din veacul al paisprezecelea.

familiară, lumească și realistă, evenimentele principale din viața lui Hristos, a Fecioarei Maria și a Sfinților.

Reorganizarea Bisericii apusene

În Evul Mediu Superior, în Biserica Romană se manifesta o nouă rânduială, pornind de sus în jos. În locul unui colegiu al episcopilor, din care să facă parte și mitropoliți și patriarhi, așa cum fusese intenția afirmată la cele șapte Sinoade, ierarhia era reprezentată printr-un colegiu de episcopi supuși unui Papă puternic. Apusul a organizat mai multe concilii, considerate de ei ecumenice, dat fiind că participarea ortodocșilor nu era considerată necesară. Au fost create noi ordine religioase, pentru a le permite bărbaților și femeilor îndeplinirea anumitor scopuri (de exemplu, Cistercienii au apărut pentru a putea fi promovată munca manuală, Dominicani au apărut în scopul predicării, Franciscanii pentru cerșit, Cartuzienii pentru retragerea în singurătate, etc.). Căsătoria preoților a fost suprimată, dispărând complet din viața creștină cotidiană. Închinarea Bisericii a devenit un atribut exclusiv al preoților, ideea apărând din faptul că mesa nu era cântată, iar la ea nu participa decât preotul însuși. Din punct de vedere tactic, Papa a început să numească legați și cardinali care să-l reprezinte în toată Europa; deseori, aceștia aveau mai multă autoritate chiar decât episcopul sau arhiepiscopul locului. A fost concepută o învățătură despre Purgatoriu, urmată la scurt timp de una despre Indulgențe, înnoiri realizate până la anul 1300. În cadrul unui legalism instituționalizat, creștinii simpli donau sume de bani pentru diferite construcții, primind în schimb reducerea cu 200 sau 300 de zile a șederii lor în Purgatoriu (în timp, indulgențele erau afectate de inflație). A fost făurită și o învățătură oficială despre vrăjitorie, acum conducătorii romano-catolici ajungând să creadă că vrăjitoarele au puteri independente autentice, că pot călători în mod supranatural și că pot lua diferite forme, după cum vor. A existat un declin continuu în disciplina postului, apărând o abordare mai legalistă față de post, conducătorii locali oferind „dispensații” de la post sau „comutări” în schimbul unor donații sau a prestării unor munci. Euharistia a început să fie privită diferit. Inițial, pâinea și vinul Euharistiei erau considerate în special ca prezență mistică a lui Hristos printre creștini, căruia i se aduceau rugăciuni, laude și cântări, în contextul Sfintei Împărtășanii. Euharistia era o acțiune. Viziunea apuseană medievală asupra elementelor euharistice, atât cea populară, cât și cea oficială, era aceea a unui Lucru care trebuia în mod obiectiv adorat, ceva care trebuia „accesat”, ceva care să „țină tovărășie”, ceva care să fie afișat pentru închinarea poporului, ceva care să fie scos afară din cadrul Liturghiei, care să fie transportat asemenea unui personal dintr-o piesă de teatru religioasă – deși era cinstită, Euharistia rămânea un Obiect. Treptat, sentimentul prezenței lui Hristos printre credincioși a fost înlocuit de un sentiment mai strict, anume al prezenței Lui numai în pâinea euharistică. Natura Euharistiei ca o acțiune a întregii comunități a fost uitată, iar Mesa a devenit o ocazie pentru închinarea personală. Ultima schimbare care ar trebui menționată este aceea că rațiunea umană a început să dețină un loc tot mai important în teologia apuseană. Raționalismul, în încercarea de a fi împăcat cu Creștinismul, a dat naștere Scolasticismului, un sistem de învățături teologice și filosofice întretesute, cu trimitere la domeniile astronomiei și al legii canonice, precum și la dogmele creștine. Trebuie amintit că toate acestea nu au reprezentat un proces de moment. Depărtarea clerului și a poporului roman/apusean de creștinismul ortodox, devenind ceea ce astăzi se numește Catholicism, a fost un proces dramatic, dar treptat și în creștere, de exemplu în comparație cu explozia protestantă. În timp ce Apusul suferea schimbări, Răsăritul ortodox rămânea constant în expresia sa creștină.

Veacul al treisprezecelea

În veacul al treisprezecelea, condițiile de viață ale creștinilor erau destul de diferite. În Răsărit, credincioșii aveau de suferit din partea musulmanilor, a tătarilor (Rusia) și, cel mai grav, din partea catolicilor. În Europa centrală și apuseană, nimeni nu pune la îndoială suveranitatea bisericii romane, iar proprietățile și averea ei ajunseseră de-a dreptul uriașe. Această perioadă este menționată ca Epoca de Aur a Papalității. Sistemul scolastic, care amesteca învățătura creștină cu filozofia rațională, îi avea ca promotori pe Toma d'Aquino și Duns Scotus, câștigând tot mai mult teren. Pentru întâia oară, Tainele au fost numărate de la unu la șapte²⁸, încercându-se explicarea „funcționării” lor. În acest veac s-a desăvârșit ruptura Romei de Ortodoxie, ea devenind permanentă și irevocabilă. În mod ironic, în această perioadă a fost organizat un sinod în încercarea de reunire a bisericilor răsăriteană și apuseană.

Falsul Sinod de la Lyons – anul 1274

În anul 1261, Mihail VIII a recucerit Constantinopolul de la apuseni. Imperiul său era foarte slab, fiind și ținta atacurilor apusenilor prin intermediul lui Carol de Anjou (conducătorul Siciliei). În Răsărit, imperiul său se afla constant sub presiunea musulmanilor. Dintr-un sentiment de auto-conservare, Mihail a pus la cale convocarea unui sinod, pentru unificarea creștinilor din Răsărit și din Apus. Sinodul s-a întrunit la Lyons, în Franța, la anul 1274. Toți reprezentanții ortodocși, mai puțin unul singur, au acceptat să-l recunoască pe Papă ca unic conducător al Bisericii și să includă *filioque* în Crez. Un fapt deosebit este acela că această întâlnire, considerată drept Sinod Ecumenic de către catolici, nu a fost nimic mai mult decât un acord pe hârtie, dat fiind că odată întorși în Răsărit, episcopii respectivi au fost dezavuați de clerul și de poporul credincios.

Nu a fost prima dată în istorie când ortodocșii de rând stricau jocurile ierarhiei motivate politic, printr-o adeziune încăpățânată la dreapta învățătură. După cum s-a exprimat și sora împăratului Mihail, „mai bine să piară imperiul fratelui meu, decât curăția credinței ortodoxe”. Imediat după moartea lui Mihail, falsa unire a fost respinsă în mod categoric.

Veacul al paisprezecelea

Se consideră uneori că Sinoadele Ecumenice au reprezentat momentele definitive ale teologiei Bisericii. Acest lucru nu este foarte adevărat. De exemplu, în veacul al paisprezecelea, în interiorul Bisericii Ortodoxe a izbucnit o puternică controversă legată de principiile isihasmului. Isihasmul este o metodă specifică prin care liniștea interioară, alături de rugăciunea neîncetată a minții și a inimii, îi unește pe creștini cu Dumnezeu. Pe scurt, isihăștii sunt cei care, printr-o rugăciune neîncetată, cel mai adesea prin Rugăciunea lui Iisus²⁹, intră în comuniune cu însuși Dumnezeu și se împărtășesc din Lumina cea necreată cu

²⁸ Deși este adevărat că există șapte Taine ale Bisericii, unii ortodocși consideră că sunt mai multe, adăugând tunderea în monahism, ungerea împăraților, etc. „Taina” este un act al Bisericii prin intermediul căruia Harul lui Dumnezeu lucrează în chip minunat în sufletele credincioșilor.

²⁹ „Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă pe mine, păcătosul” este forma cea mai frecventă

care s-a înconjurat și Hristos pe Muntele Tabor (Mat 17:2). În anul 1326 a sosit la Constantinopol călugărul grec Varlaam. El, împreună cu un cerc de sofști, au început să ridiculizeze ideea că un om îl poate percepe pe Dumnezeu direct, citându-i pe Părinții care afirmaseră că Dumnezeu este transcendent și că nu poate fi cunoscut. Varlaam afirma că Dumnezeu poate fi cunoscut numai indirect, că metoda fizică a rugăciunii isihaiștilor reprezintă o concepție materialistă falsă despre rugăciune și că lumina celor care se apropiau astfel de Dumnezeu ar fi o lumină creată, nu una necreată. În apărarea isihaiștilor s-a ridicat Sfântul Grigore Palama care a luat apărarea nevoiței lor fizice (cum ar fi unirea respirației cu rugăciunea), afirmând că lumina lor este cu adevărat necreată. El se baza pe învățătura Sfântului Vasile cel Mare (+379) care făcea distincție între energiile și esența lui Dumnezeu. În energiile Sale, care sunt însuși Dumnezeu în descoperirea Sa către om și în acțiunea Sa în univers, Dumnezeu poate fi cunoscut prin curăția inimii care îl vede; în esența Sa, El este absolut incomprehensibil și deasupra tuturor lucrurilor. Această învățătură isihastă a fost întărită la sinoadele ținute la Constantinopol în 1341 și 1351. Dezamăgit, Varlaam s-a alăturat bisericii romane. Un contemporan al Sf. Grigore a fost Fericitul Nicolae Cabasila, care a scris despre Mântuitor ca fiind mai aproape de noi decât însuși sufletul nostru, subliniind totodată și viața dată prin Tainele Bisericii. Aparent, Sf. Grigore accentua rugăciunea interioară neîncetată, iar Fericitul Nicolae viața exterioară, sacramentală a Bisericii, dar în realitate ei exprimau două fațete ale aceluiași ban: nu există mistică adevărată fără ierarhia și Tainele Bisericii Ortodoxe, iar un creștinism corect la exterior nu este destul, toți trebuind să ne îmbrăcăm inimile cu însăși Lumina lui Hristos.

După ce studiem gândirea ortodoxă medievală în întreaga ei vitalitate, obiecția cea mai frecventă adusă Ortodoxiei, exprimată și de autorul Dom Gregory, pare fără sens: „În lumea închisă a Bizanțului, nu a mai existat nici un vânt de înnoire din veacul al șaselea. Din veacul al nouălea a început somnul.” Ortodoxia nu a adăugat Creștinismului noi credințe, rămânând la credința apostolică, dar în nici un caz nu a dormit!

Conciliile apusele de la Constanța și Basel

Între 1378 și 1417 au existat doi și, ulterior, trei pretendenți la scaunul papal, fiecare susținut de anumiți episcopi și conducători seculari. Acest scenariu al diviziunilor este numit în Apus „schismă” (a nu se confunda cu Marea Schismă din 1054), el încheindu-se cu un conciliu „ecumenic” ținut la Constanța (Elveția) – un conciliu pur apusean care l-a ales ca Papă pe un al patrulea candidat, Martin V. Acesta a convocat încă un conciliu, la Basel, care s-a deschis în anul 1431, pentru a combate decăderea din biserică și a hotărî în privința mișcărilor dizidente din Europa. Acest conciliu a intrat în conflict cu succesul lui Martin, Eugen IV. Conciliu l-a convocat pe Papă, care a dizolvat conciliul. Prelații de la Basel au refuzat să plece și l-au demis pe Papă.

O altă falsă unire

Conciliul de la Basel a anunțat apoi un conciliu de unire a grecilor cu Roma, adică de supunere a lor în fața Romei. Imperiul Bizantin era într-un iminent pericol de a se prăbuși, așa că episcopii împăratului erau gata să accepte unirea cu Roma în schimbul unui ajutor militar. Însă, în mijlocul neînțelegerilor dintre Papă și conciliu, grecii unioniști nu știau cărei tabere să se alăture, iar conciliul de la Basel nu se putea hotărî în privința unei locații. Prinzând momentul, Eugen IV a convocat la Ferrara un conciliu al unirii, care s-a deschis în anul 1438. Grecii au sosit la Ferrara și au început discuțiile pe tema Treimii, a Papalității și a Purgatoriului. La început ei au susținut învățăturile ortodoxe asupra tuturor subiectelor. Disputele s-au prelungit și au devenit obositoare, prelații greci dorind la un moment dat să plece acasă. Eugen IV i-a convins să poposească la Florența și să discute despre *filioque*. La Florența, grecii au fost plasați sub arest la domiciliu, nefiind lăsați să plece până nu sărutau papucul Papei. Le-au fost tăiate hrana și celelalte lucruri necesare, pentru ca în final toți episcopii greci să accepte învățătura catolică în toate cele trei aspecte – toți episcopii, mai puțin unul, Sf. Marcu al Efesului, cel mai învățat teolog prezent acolo, care a declarat că „nu poate exista compromis în ceea ce privește credința ortodoxă”.

„Unirea” (1439) și căderea Constantinopolului (1453)

În iulie 1439 a fost declarată o uniune între Răsăritul ortodox și biserica apuseană. În tot Apusul a fost mare bucurie – toate clopotele din Anglia au bătut în cinstea evenimentului. Însă, asemenea falsei uniri de la Lyons, și acest conciliu „ecumenic” s-a dovedit a fi doar o farsă politică. Ajutorul militar promis de Apus, pentru care se și închinaseră bizantinii Romei, nu s-a materializat. Împăratul bizantin nu a îndrăznit să facă publică unirea decât în decembrie 1452 și, aproape imediat după aceea, în mai 1453, Constantinopolul a căzut în mâinile turcilor, Imperiul Creștin de Răsărit încetându-și existența. Aceasta nu a însemnat și sfârșitul patriarhiei de Constantinopol; următorul patriarh a repudiat falsa unire, așa cum a făcut-o de altfel și întregul popor ortodox. În Apus, catolicismul continuat nestingherit; în Bizanț și în Balcani, credincioșii gemeau sub jugul turcesc, agățându-se de credința lor străbună și de Liturghie mai mult ca înainte; în Rusia, care scăpase acum de tătari, se năștea un nou popor, singura mare putere din lumea ortodoxă. Creștinii ruși au devenit apărătorii și moștenitorii adevăratei credințe ortodoxe, mulți dintre ei considerând că Bizanțul pierise anume pentru că se închinase Romei.

Supremația papală

Conciliul de la Florența a deschis drumul către o nouă structură în biserica apuseană. Conciliile de la Constanța și Basel decretaseră amândouă, ca dogmă a Catolicismului, că autoritatea supremă în biserica romană este un conciliu ecumenic al episcopilor. Conciliul de la Florența a făcut o revenire și l-a reșezat pe Papă în fruntea Catolicismului. Acum, felul de conducere a bisericii din Apus nu era nici prin intermediul unui colegiu de episcopi cu patriarhi și mitropoliți de onoare (dintre care Papa să fie cel dintâi), nici printr-un colegiu de episcopi subordonați unui Papă autocrat. Treptat s-a ajuns ca episcopii din colegiu să fie numiți direct și numai de către Papă.

Decăderea din Apus...

Dat fiind că jocurile de putere dominau peisajul apusean și cele mai bune eforturi pentru o reformă internă erau anulate de ipocrizia și corupția oficialilor romano-catolici de toate gradele și din toate regiunile, un sentiment de deznădejde a început să se răspândească asemenea unui cancer în toată Europa apuseană. În particular, respectul oamenilor de rând față de Papalitate a scăzut dramatic, fiind binecunoscute orgiile și spectacolele sadice de la Vatican, care erau exportate inevitabil în toate țările catolice. Curia romană³⁰ nu avea nimic sfânt și în curând popoarele Europei a început să simtă același lucru despre conducătorii spirituali. O reformă de jos în sus era inevitabilă.

...și din Răsărit

După căderea Constantinopolului în 1453, Serbia, Grecia, Bosnia și Egiptul au capitulat și ele în fața turcilor. Mare parte din Europa, toată Asia Mică și Levantul erau stăpânite de musulmani, iar bisericile ortodoxe naționale au fost dezmembrate prin faptul că turcii i-au plasat pe toți creștinii din Imperiul Otoman sub autoritatea patriarhului grec de Constantinopol, care se afla în umbra sultanului. În biserica din Grecia a pătruns stricăciunea; de exemplu, autoritățile cereau taxe tot mai mari de la patriarhii aleși, transformând astfel Patriarhia în enclava unui bogătaș. Printr-un mecanism similar celui din Apus, turcii îi demiteau sau executau pe patriarhi într-o succesiune rapidă, pentru a obține mai multe venituri din taxa pe funcție. În ciuda posibilelor pericole, întotdeauna se găsea cineva care să plătească suficienți bani pentru a deveni Patriarh.

Moscova – a „Treia Romă”

Lucrurile au luat o altă turnură în Rusia unde se năștea un popor ortodox puternic. Aici a izbucnit în veacul al XV-lea o controversă monastică între cei care susțineau posesiunile, care accentuau rolul public și național al Bisericii, care credeau că Biserica trebuie să dețină mari proprietăți, să-și păstreze frumusețea în închinare și să distribuie ajutoare la scară mare, și cei care se opuneau posesiunilor, accentuând orientarea duhovnicească și interioară a Bisericii, chemând la o întoarcere la idealurile monastice ale sărăciei și retragerii, fiind totodată împotriva colaborării cu Statul. Sf. Iosif de Volotsk era în fruntea taberei posesorilor, iar Sf. Nil de Sora în fruntea anti-posesorilor. Deși idealurile anti-posesorilor au rămas ca un aluat activ în viața bisericii ruse, posesorii au avut câștig de cauză timp de mai multe secole. Monahul Filoteu de Pskov a formulat în acea perioadă ideea celei de-a treia Rome. El i-a spus țarului Vasile III că prima Romă căzuse din cauza ereziei, a doua Romă (Constantinopol) din cauza păcatului. Moscova, spunea el, este a treia Romă, sau centrul Creștinătății și nu are să mai fie altul. Nu numai ortodocșii slavi, dar și cei greci au început să vadă în Rusia un mare apărător al Ortodoxiei.

³⁰ „Curia” înseamnă „curte” și reprezintă aparatul administrativ al Bisericii romano-catolice.

Vulcanul apusean erupe

După ce Papa Eugen IV a eliminat mișcarea conciliară, care i-ar fi putut așeza pe episcopii apuseni mai presus de Papă, au apărut destul de repede alte amenințări la adresa puterii papale. Monarhii seculari din Apus, învingând opoziția nobilimii, și-au unificat regatele în jurul lor. A început să se dezvolte un sentiment nou de identitate națională, urmarea naturală fiind slăbirea influenței trans-naționale a Papei. Au apărut multe mișcări dizidente. Cea mai reprezentativă a fost mișcarea lui Jan Hus din Moravia (Cehoslovacia). Hus pune în discuție autoritatea papală și insistă ca vinul euharistic să fie dat la mesă și poporului (așa cum se făcea în Ortodoxie și în vechea tradiție apuseană). Conciliul de la Constanța interzisesese laicilor să primească paharul, iar Hus a fost prins și ars pe rug. Inchiziția, care fusese creată în veacul al XIII-lea și ale cărei drepturi de a tortura și omorî oponenți ai catolicismului se întemeiau din punct de vedere teologic pe Toma d'Aquino, și-a amplificat activitățile, întărind astfel Papalitatea. În același timp a început să se desfășoare o revoluție culturală – umaniștii îmbrățișau idealurile estetice ale romanilor și grecilor păgâni, cultura păgână ajungând din nou la modă. Papii și prinții patronau artiști umaniști care, abandonând principiile iconografice ale Creștinismului, promovau realismul, nuditatea și sentimentalismul. Ierarhia catolică era extrem de coruptă, iar Papalitatea nu făcea excepție. Papa Iuliu II a plecat la război îmbrăcat în armură; apucăturile Papei Alexandru VI erau prea șocante pentru a fi descrise într-un text creștin. Creștinii de rând din Apus vedeau că indulgențele se vând la loterie, episcopii îi apăseau pe cei de jos prin biruri pentru a-și plăti stilul de viață destrăbălat, iar Papi hidoși declarau, asemenea lui Bonifaciu VIII în 1302: „Declarăm, afirmăm, întărim și spunem că mântuirea fiecărui om stă în supunerea față de Pontiful Roman”. Era inevitabilă o revoltă generală, iar prima scânteie este identificată în data de 31 octombrie 1517, când Martin Luther, un călugăr german, bate în cuie 95 de teze ale sale pe ușa bisericii din Wittenberg, în semn de protest la adresa abuzurilor. Ulterior el a părăsit biserica catolică, s-a căsătorit și a fondat religia luterană. Luther și mulți dintre primii reformatori nu erau protestanți de felul celor pe care îi vedem astăzi. În catehismul său, Luther învăța că creștinii trebuie să-și facă zilnic semnul Crucii, să creadă că prin Euharistie primesc însuși trupul și sângele lui Hristos și că Maica Domnului trebuie cinstită.

Mișcările protestante

În Anglia, regele Henry VIII, neputând obține de la Papă divorțul de prima dintre cele opt neveste ale sale, s-a auto-intitulat cap al Bisericii din Anglia. Noua Biserică Anglicană a început să fie mai mult o necesitate politică decât o nouă religie. Închinarea și teologia ei au rămas practic neschimbate pentru o vreme, luând însă o formă protestantă sub domnia lui Edward VI. Henry VIII, asemenea lui Luther, nu era ceea ce reprezintă astăzi cuvântul „protestant”. El a redactat texte prin care apăra cele șapte taine ale Catolicismului și a continuat să-i ardă pe rug pe luterani, ca eretici, până când a fost răpus de sifilis. La Geneva, în Elveția, s-a ridicat Jean Calvin, care promova o credință cu o închinare golită de orice simbolism sau artă. Calvin învăța că tainele nu sunt decât niște simboluri folosite de Biserică pentru a confirma credința oamenilor. El apăra însă categoric botezul copiilor (o practică în privința căreia protestanții sunt încă divizați) dar nu credea, ca Luther, că Euharistia le oferă creștinilor trupul și sângele adevărat al lui Hristos. Ideile lui Calvin, printre care și predestinarea absolută de către Dumnezeu a oamenilor pentru rai sau iad, indiferent de voința sau faptele lor bune, a pătruns ca unui foc în Franța, Elveția și Scoția, ducând la apariția bisericilor reformată și prezbiteriană. Aparent, ortodocșii nu erau afectați de aceste evoluții,

dar valurile făcute de mișcările protestante au ajuns în cele din urmă să tulbure și apele ortodoxe, nu numai pe cele romano-catolice.

Revolta protestantă a avut un efect de durată care de fapt i-a ajutat pe creștinii de Apus să-și reamintească de rădăcinile lor ortodoxe. Reformatorii promovau studierea Părinților Bisericii, dat fiind că găsiseră diferențe între vechile scrieri creștine și învățăturile și practicile romano-catolice. De la apariția sistemului scolastic, studierea Părinților se redusese foarte mult. Acum ambele tabere, protestantă și catolică, deveniseră interesate de domeniul Patristicii. Au fost publicați numeroși autori creștini vechi. Totuși, prea adesea și unii și alții scăpau din vedere esența cuvintelor patristice, dat fiind că fiecare voia să câștige, nu să învețe. De asemenea, protestanții încurajau studierea Bibliei, lucru respins inițial de autoritățile catolice, dar recomandat ulterior de către acestea.

Contra-Reforma – Conciliul de la Trent

Revolta protestantă a răvășit romano-catolicismul medieval. Majoritatea țărilor din nordul Europei au devenit protestante; din punct de vedere geografic, biserica romană s-a redus la jumătate. Autoritățile papale au reacționat în două feluri: mai întâi, au fost cuprinse de o disperare care le-a făcut să încerce cu adevărat să reformeze Biserica; apoi, și-au agățat speranțele de extinderea în Lumea Nouă, Africa, Asia și Europa răsăriteană. Eforturile de reformare au primit numele de Contra-Reformă, care a reprezentat, în mare, un succes moral. Totuși, în locul unei întoarceri la Ortodoxia inițială a Bisericii apusene, instinctul veacului al XVI-lea a fost acela de alipire și mai mare de Papalitate. Se spera că o Papalitate mai puțin scandaloasă și mai centralizată ar fi un factor unificator pentru catolicismul anti-Reformă. Marele triumf al acestei școli de gândire a fost reprezentat de Conciliul de la Trent, considerat de catolici ca fiind un alt sinod ecumenic. În principal, acest conciliu a rearanjat lucrurile în jurul Romei. A condamnat ereziile protestante, reafirmând catolicismul de după Schismă, cu tot cu supremația papală, indulgențe, purgatoriu, merite exagerate ale Sfinților și cu toate celelalte aspecte care încă reprezintă un zid între Roma și Ortodoxie. Pentru întâia oară s-a legiferat combinația scolastică de dogme, filozofie și știință, care a dus în practică la dogmatizarea științelor medievale³¹. Conciliul de la Trent a încercat să stabilească cu o exactitate științifică sursa, natura și modul de lucru al Tainelor. A fost creat un nou rit de închinare în cadrul bisericii romane – ritul tridentin³² – întocmit de Papa Pius V, un fost inchizitor³³. Acesta se baza pe tradițiile inițiale ale Bisericii apusene, dar multe dintre ele erau prescurtate. Pentru a putea concura cu grupurile protestante care cereau mai puține, închinarea a început să fie scurtată și tot mai adesea vorbită, în loc să fie cântată; pentru prima oară în istoria creștină, bisericile s-au umplut de bănci, care au înlocuit naosul deschis al bisericii unde oamenii stăteau în picioare și se mișcau liber; cântările vechi au fost înlocuite cu o muzică seculară cântată la felurite instrumente, alături de voce. Serviciul divin, ciclul de rugăciuni care pe vremuri uniseră comunitățile creștine în jurul bisericii locale, au devenit acum o cerință legalistă pentru cler și călugări, care trebuiau să le împlinească în viața privată.

³¹ De aici și teama bisericii romane față de descoperirile lui Galileo; punând în discuție viziunea medievală despre astronomie, Galileo părea să pună la îndoială inclusiv dogmele catolicismului.

³² Tridentin vine de la denumire latină a orașului Trent, Tridentinus.

³³ Pius V era un personaj aprig. Ca Papă, în eforturile sale de a-i extermina pe eretici, a reinstaurat Inchiziția, care era închisă de mai bine de 20 de ani. A construit o mare flotă care să învingă flota turcească, salvând astfel Italia de atacurile Sarazinilor. Pius V a fost canonizat ca sfânt în biserica Romei.

Prerogativele papale au crescut atât de mult, încât Carol V de Spania, totodată împărat al Sfântului Imperiu Roman, s-a plâns că episcopii săi s-au dus la Trent ca episcopi și s-au întors ca preoți parohi. Vechile rituri apusene, cum ar fi Sarum, York și Hereford din Anglia au căzut în uitare odată cu promovarea ritului tridentin. Numai anumite ordine monastice li anumite lăcașuri din Lyons, Milano și Toledo și-au putut păstra vechile rituri liturgice.

Un om renașcentist al lui Dumnezeu

Există un om care a reunit în experiența sa toate curentele creștine ale veacului al XVI-lea. Sf. Maxim Grecul a studiat la Florența, în Italia, leagănul Renașterii (renașterea culturii păgâne) și a urmărit cu toată inima idealurile umaniste. Umanismul este un curent de gândire care îl așează pe om în fruntea societății, în locul lui Dumnezeu. A ascultat apoi predicile înfocate ale călugărului Savonarola, care vorbea împotriva umanismului și a corupției papale. Maxim a devenit, pentru doi ani, călugăr dominican. Totuși, catolicismul nu l-a putut mulțumi și, în 1504, acest învățat se întoarce în Grecia și totodată la Ortodoxie, devenind călugăr în Sfântul Munte Athos³⁴. În 1517 este invitat în Rusia pentru a-l ajuta pe țar să traducă literatura patristică din limba greacă și pentru a îndrepta greșelile din cărțile de cult rusești. După sosirea în Rusia, unii dintre clericii moscoviți îl acuză de crime și este întemnițat vreme de 26 de ani ca prieten al anti-posesorilor.

Credința – o operă de artă

Pentru a înțelege diferența din Ortodoxie și formele catolică și protestantă ale Creștinismului, credința este deseori comparată cu o capodoperă pictată de un mare maestru (Hristos). Romano-catolicismul, dorind să îmbunătățească pictura, a adăugat câteva tușe proprii (înnoirile doctrinare). Protestantismul, considerând că s-a pierdut frumusețea inițială, a încercat să îndeparteze straturi întregi ale picturii, stricând însă mult din lucrarea inițială.

Ortodoxia în perioada Renașterii

Ortodoxia nu a adăugat nimic la această operă de artă care este religia lui Hristos, nici nu a scos ceva, ci a păstrat „pictura” așa cum era, dorind numai s-o îmbrace într-o ramă potrivită și complementară (tot ce este mai frumos și mai bun în artă, muzică și gândire). Slăbiciunile Ortodoxiei în vremea Reformei s-au manifestat sub forma unui accent exagerat pus pe ritualul exterior; o educație deficitară și necunoașterea surselor Ortodoxiei; o prea mare identificare a națiunii cu credința și, în multe locuri, o lipsă desăvârșită a activității misionare. În anul 1589, mitropolitul Moscovei a primit rangul de Patriarh al Bisericii. Între luteranii de la Tübingen și Patriarhul de Constantinopol a fost inițiată o corespondență aparte³⁵. Tendințele apusene – din metodologie și terminologie – au influențat felul de predare din Biserică, deseori în detrimentul Ortodoxiei, iar în această perioadă nu exista nici o liturghie

³⁴ Muntele Athos: comunitate monastică din Grecia, considerată ca fiind inima Ortodoxiei.

³⁵ În cele din urmă, patriarhul Ieremia a înțeles că Luteranism trecuse de punctul din care s-ar mai fi putut întoarce la credința ortodoxă.

apuseană în Ortodoxie și nici vreo comunitate ortodoxă în regiunile apusene. Până în secolul XX, Ortodoxia a reprezentat ceva misterios și inaccesibil celor din Apus, deși au existat anumite contact în secolul al XIX-lea, care au declanșat interesul acelor apuseni oboșiți de răfuielele ideologice dintre Roma și Protestantism.

Transformarea lumii apusene

În veacurile al XVI-lea și al XVII-lea, întreaga concepție despre lume a creștinismului apusean s-a schimbat. Monopolul religios al catolicismului medieval nu mai exista; explorările și experimentele științifice reprezentau o serioasă amenințare la adresa sistemului scolastic, inspirându-i pe oameni nu către cele duhovnicești, ci către noi frontiere ale cunoașterii lumești. Impactul pozitiv a fost acela că acest spirit cercetător a alimentat și primele studii istorice ale Liturghiei. A apărut capitalismul, cu ale sale priorități lumești; identitățile naționale au devenit mai puternice. Grupurile protestante, multe afectate de idealurile capitaliste, s-au înmulțit rapid. În anul 1582, Papa Grigore XIII a schimbat calendarul creștin, o schimbare respinsă atât de protestanți, cât și de ortodocși. Calendarul gregorian este astăzi calendarul civil în uz în majoritatea țărilor lumii, calendarul creștin inițial fiind folosit acum numai de către creștinii de stil vechi.

Iezuiții și uniații

Biserica romană s-a extins în Lumea Nouă, în Africa și în Extremul Orient, în special prin eforturile ordinului Iezuiților. Ordinul a fost fondat de un soldat spaniol, Ignățiu de Loyola, în 1540; până la 1600, ordinul avea deja 10.000 de membri. Iezuiții erau un nou tip de ordin: promovau închinarea individuală, în locul celei comunitare; au abandonat orice ideal în ceea ce privea retragerea și juraseră credință absolută Papei. Lucrând peste limitele diocezelor tradiționale, ei se suprapuneau peste autoritățile locale și serveau drept „trupe de șoc” ale Romei. Tehnicile lor educaționale erau foarte admirate, dar reputația lor legată de asasinarea oponentilor le-a atras dictonul „Când sunt buni, nu e nimeni mai bun; când sunt răi, nu e nimeni mai rău”. Din punct de vedere teologic, Iezuiții promovau adorarea Sfintei Inimi, nașterea Fecioarei Maria din fecioară, venerarea Papei, metode formale de „meditație”, toleranța în locul standardelor morale înalte și o viață activă în locul cele contemplative.

Romano-catolicii s-au extins în America, Africa și Asia, în locuri unde numele lui Hristos nu era cunoscut, dar în același timp au dus și o luptă susținută pentru sufletele ortodocșilor din Europa de răsărit. Strategia lor s-a numit Mișcarea de Uniație: permițându-le răsăritenilor să-și păstreze forma de închinare și anumite tradiții, cum ar fi dreptul preoților de a se căsători, conducătorii Uniațiilor au reușit să-și aducă supușii sub stăpânirea Romei. Mulți dintre oamenii de rând nu au înțeles ce se petrece; unii credeau că Papa s-a întors la Biserica Ortodoxă. În anul 1596, când regatul polon (situat chiar pe linia de demarcație Răsărit-Apus) se afla la apogeul său, Uniunea de la Brest i-a forțat pe zeci de mii de credincioși ortodocși din Polonia să se unească cu Roma, prin cele mai sângeroase metode. Unul dintre promotorii Uniației, episcopul Iosafat Kunțevici, supranumit de credincioși Măcelarul, a fost canonizat ca sfânt de către Roma, pentru eforturile depuse. Măinile ortodocșilor și ale catolicilor erau pătate de sângele fraților lor. Rănilile Uniației nu s-au uitat până în ziua de astăzi, iar schimbările politice din Europa de Răsărit nu au făcut decât să predisună la reaprinderea

conflictului.

Sinodul de la Betleem (anul 1672)

În această perioadă, gândirea ortodoxă a început să fie influențată de o fascinație intelectuală față de Apus. Ca răspuns la acest fenomen, patriarhii răsăriteni s-au reunit într-o serie de sinoade pan-ortodoxe. Aceste sinoade nu au fost considerate ca ecumenice, dar totuși de mare importanță. Trei dintre ele au condamnat schimbarea calendarului făcută de Papa Grigore XIII și au apărat calendarul iulian, sau ortodox. Unul dintre ele, Sinodul de la Betleem (numit și Sinodul de la Ierusalim) a fost de o importanță deosebită; în cadrul lui s-a scris o Mărturisire de Credință, semnată de patriarhul Dositei al Ierusalimului, care a reprezentat un răspuns puternic dat ideilor protestante. Toate aceste sinoade au respins atât Catolicismul, cât și Protestantismul, afirmând decisiv Credința Apostolică.

Sfântul Munte

Probabil că cel mai important bastion al credinței noastre în această perioadă a fost Muntele Athos – Sfântul Munte – o peninsulă din Grecia care reunește mai multe mănăstiri locuite de monahi din toate țările ortodoxe³⁶. În timp ce popoarele ortodoxe își schimbau bogata moștenire culturală pe mărgelile de sticlă ale Apusului, Muntele Athos afirma cultura și credința Creștinismului răsăritean, alături de cele mai înalte idealuri ale vieții ascetice și contemplative creștine așa cum fusese aceasta descrisă de Sfinții Părinți.

Schisma din Rusia

În Rusia imperială, o schismă avea să dezvelească cele mai rele susceptibilități ale Ortodoxiei din cea de-a treia Romă. Pe la anul 1650, patriarhul Nikon, un om deosebit, cu o dragoste față de cele rânduielile grecești, a schimbat slujbele și obiceiurile rusești potrivit cu ceea ce considera el că reprezintă o normă în celelalte patriarhii, ceea ce a dus la o considerabilă tulburare printre credincioși. Patriarhii l-au destituit pe Nikon, dar au păstrat schimbările introduse de acesta; credincioșii de rit vechi au refuzat să primească schimbările și așa a apărut o schismă. Pe motiv că făceau semnul Crucii puțin altfel, că ocoleau biserica în altă direcție decât ceilalți, credincioșii de rit vechi au fost prigoniți și omorâți. Ierarhia Bisericii a arătat că nu permite nici o opoziție, iar opoziția credea că adevărata Ortodoxie există numai în Rusia și că este reprezentată de ei. La un an după moartea lui Nikon, țarul Petru I a desființat Patriarhia Moscovei.

³⁶ La început, comunitățile monastice din Sfântul Munte reflectau mai multe identități naționale decât în prezent: moldoveni, valahi, bulgari, georgieni, spanioli și italieni, toți aveau acolo propria mănăstire, făcând din Muntele Athos o adevărată salbă a credinței.

Mișcarea de uniație rezistă

În veacul al XVII-lea, Uniația era încă în picioare - mulți credincioși ortodocși se uniseră cu biserica romană. Încă din anul 1588, Patriarhul Ieremia din Constantinopol binecuvântase diferite asociații de laici pentru apărarea credinței împotriva catolicismului. Ajutați de mașina de tipărit a lui Ivan Fedorov (care fusese alungat din Moscova împreună cu „invenția lui diavolească”), credincioșii de rând și monahii din Ucraina și Galiția au înregistrat numeroase succese în păstrarea învățaturii ortodoxe împotriva influențelor Uniației.

Un patriarh protestant?!

Tendențele apusele au afectat deseori nu numai învățăturile Bisericii răsăritene, dar și felul în care erau afirmate acestea. Cu toate acestea, Creștinătatea ortodoxă a reacționat vehement atunci când Patriarhul de Constantinopol, Chiril Lukaris, a scris o Mărturisire de Credință. Aceasta era evident calvinistă și a fost condamnată categoric de sinoadele ortodoxe întrunite la Kiev, Iași și Ierusalim. În 1638, Chiril a fost omorât de turci prin înec.

Jansenismul

În sânul romano-catolicismului, teologia morală laxă a iezuiților a fost atacată de episcopul Cornelius Jansen din Ypres, care îl cita, asemenea lui Calvin, pe Fericitul Augustin în opiniile sale despre Har și despre liberul arbitru. Jansen afirma că Iezuitismul este incompatibil cu Fericitul Augustin (lucru adevărat). A apărut un conflict în care fiecare tabără solicita autorităților romane să o condamne pe cealaltă. Jean du Vergier de Hauranne, paroh la Sf. Cyran în France, a adus idealurile lui Augustin la faimoasa mănăstire Port Royal de lângă Paris și a încurajat apariția mai multor publicații augustiniene. O serie de persoane cu influență s-au apropiat și ele de Port Royal, pentru călăuzire spirituală; Blaise Pascal, tatăl informaticii moderne, și-a scris Scrisorile Provinciale în care condamna Iezuitismul cu elocvență și șarm. Papa Inocențiu X a dat o bulă în care condamna cinci afirmații ale lui Augustin; janseniștii au fost de acord, dar au arătat că acele afirmații nu se găsesc în carte. Port Royal a fost închisă.

Iezuiții au inițiat o închinare cu totul nouă până atunci – închinarea față de inima de carne a lui Iisus (Sfânta Inimă), o pietate imaginativă și emoțională care accentua natura umană a lui Hristos în dauna celei dumnezeiești. Această devoțiune a reprezentat de fapt o reînviere a vechii erezii a nestorianismului, care identifica umanitatea lui Hristos pentru o închinare separată. De la amvon și din scaunul de spovedanie, iezuiții au răspândit această învățătură, alături de celelalte idei ale lor, în tot romani-catolicismul.

Biserica din Utrecht

În Țările de Jos, sfâșiate de conflictul dintre protestanți și catolici, clerul roman avea tendințe puternic janseniste. Ei încercau să recupereze din terenul pierdut în favoarea calvinilor, dar succesul lor i-a pus în gardă pe iezuiți care au început să denunțe ca eretici pe

mulți reprezentanți de seamă ai clerului olandez. Pieter Codde, vicar apostolic în Utrecht, a fost demis de Roma în 1704 anume pentru că nu a vrut să semneze un document împotriva janseniștilor. Clerul din catedrală l-a ales pe Cornelius Steenoven ca episcop, iar în 1724 acesta a fost hirotonit de către un episcop roman care călătorea în ascuns prin oraș. Acesta a fost începutul Bisericii romano-catolice a clerului vechi episcopal, sau „Mica Biserică din Utrecht.” În 1763, la Conciliul de la Utrecht, această structură, sămânță a viitoarelor mișcări ale Vetero-Catolicilor, și-a afirmat susținerea față de toate dogmele catolice și a declarat că credința ortodoxă este falsă și schismatică. Înființarea ei a reprezentat nu o reapropiere de Ortodoxie, ci o îndepărtare și mai mare, împreună cu întreaga biserică romană.

Rusia sinodală

În cea mai puternică țara ortodoxă a vremii, Rusia, viața tradițională a Bisericii întâmpina necazuri din cauza Regulii Duhovnicești emise de țarul Petru cel Mare. Întocmită de un laic, Regula abolea patriarhia și înființa un Sinod Episcopal condus de un „supraintendent” laic, numit de Stat. Conducerea Bisericii ruse a fost reorganizată după modelul protestant din Apus. Domnia țarinei Ecaterina, germană prin naștere și educație, a fost și mai dezastruoasă pentru Ortodoxia rusă. Ea a închis jumătate din mănăstirile din țară și în 1773, când Ordinul Iezuiților a fost desființat de Papă (spre ușurarea capetelor cu coroană și mitră din Europa), Ecaterina i-a invitat pe iezuiți în Rusia, Ordinul lor supraviețuind în această țară. Acestea au fost vremuri grele pentru Ortodoxie, însă Domnul, care ne-a promis că va fi cu noi „până la sfârșitul zilelor”, a păzit Sfânta Lui Biserică.

Trezirea ortodoxă

În fața prigoanei și a piedicilor, dar și a influențelor străine, Dumnezeu a dat Ortodoxiei Sfinți pentru întărirea Bisericii Sale. Sf. Nicodim de la Muntele Athos (+1809) a adunat Filocalia, care cuprinde învățăturile Sfinților Părinți despre rugăciunea interioară a inimii. Sf. Paisie, care a trăit la Athos și apoi în Moldova, a înființat mănăstiri în care a înflorit rugăciunea contemplativă. Reînvierea isihastă inițiată de el s-a resimțit în Rusia, dând mari sfinți cum ar fi Serafim de Sarov și stareții de la Optina – o succesiune de mari duhovnici care au mers din veacul al optsprezecelea până în cel de-al douăzecilea, înconjurați de o sfințenie ce amintea de primele zile ale Creștinismului.

Evangelizarea

Sfârșitul veacului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea au fost vremuri de mare râvnă misionară în Biserică. În anul 1794, anul în care adormea Sf. Paisie, primii misionari ruși ajungeau în Alaska. Câștigați prin lucrarea unor mari învățători cum ar fi Sf. Gherman și Sf. Inochentie de Alaska, un mare număr dintre eschimoși și aleutini au devenit creștini ortodocși plini de râvnă. În Japonia, țară care nu avea nici un ortodox nativ, Sf. Nicolae de Tokyo (+1912) a convertit mii de japonezi și a înființat o biserică ortodoxă națională independentă. În Rusia, seminarul din Kazan era inima misionarismului din țară, în această regiune Liturghia fiind slujită în peste 20 de limbi diferite. Misionarii ortodocși

aduceau roade anume pentru că nu foloseau tacticile coercitive ale altor creștini, unele prea adesea folosite. Pe pământul nord-american, prima biserică a credinței noastre a fost ridicată la Fort Ross, în California, în 1812. Sf. Juvenal de Alaska a fost primul mucenic american pentru Ortodoxie. În anul 1879 a fost înființată o arhiepiscopie în orașul San Francisco și, în 1898, Sf. Tihon a fost numit arhiepiscop pentru America de Nord (ulterior el avea să pătimească pentru credință, ca Patriarh al Moscovei). Tot în San Francisco și-a aflat sfârșitul un alt mucenic pentru Hristos, un indian care a sfințit Lumea Nouă cu sângele său. Sf. Petru Aleutinel a călătorit pe mare din Alaska în California. Când a refuzat să treacă la religia romano-catolică, călugării franciscani din regiune l-au omorât tăindu-i degetele unul câte unul, până ce a murit din cauza sângerărilor.

Căderea jugului musulman

După căderea Levantului și a Bizanțului în mâinile arabilor și ale turcilor, creștinii răsăriteni (cu excepția rușilor) trăiseră în general sub jugul sarazinilor sau al catolicilor. În anul 1821, creștinii greci i-au alungat pe stăpâni turci în urma unui masacru sângeros. Ei doreau să înființeze un regat ortodox, dar puterile europene aveau alte planuri pentru tânăra națiune. Regatul Greciei a fost forțat să primească un monarh catolic, lucru care a condus la o dificultăți pentru Biserica Greciei. În Serbia, Bulgaria și România, credincioșii au scuturat jugul otoman, aceste țări reînvișându-și bisericile naționale, fiecare cu patriarhul ei. Aceasta a avut urmări multiple, pentru că, sub jugul turcesc, creștinii fuseseră rupți de restul lumii iar prigoana îi determinase să țină la tradițiile lor. Acum, când dominația turcă nu mai exista, vântul umanismului și al modernismului a început să sufle și în Biserică, la început încet, apoi cu puterea unei furtuni.

Două dogme noi de la Roma

În 1854, Papa Pius IX a declarat ca dogmă nașterea din fecioară a Fecioarei Maria (în ciuda faptului că învățătorii catolici, cum ar fi Bernard de Clairvaux, Toma d'Aquino și alte autorități romano-catolice învățau contrariul). Același Papă îndrăzneț, care se numea pe sine „calea, adevărul și viața”, i-a chemat pe episcopii catolici din întreaga lume în Primul Conciliu de la Vatican, unde, în 1870, cu toții au hotărât că Papa este infailibil ori de câte ori învață despre credință și morală în Biserică. Lumea creștină a fost surprinsă. Protestanții primiseră satisfacție; aceasta reprezenta împlinirea avertismentelor lansate de ei. Ortodocșii s-au înspăimântat. Așteptându-se ca unii catolici să treacă la credința ortodoxă, Biserica Rusă a hotărât un rit apusean pentru ei (au fost puțini care au acceptat oferta). În America, arhidioceza catolică de St. Louis tocmai publicase un catehism în care afirma că infailibilitatea papală este o invenție de-a protestanților pentru a-i denigra pe catolici. În urma Conciliului a fost scoasă în grabă mare o a doua ediție.

Vechiul Catholicism (vetero-catolicismul)

Reacția catolicilor împotriva Papei a fost mai serioasă și de durată într-un singur loc din lume. În Germania, o serie de învățați și preoți, cu riscul de a-și pierde pozițiile, s-au

ridicat împotriva infailibilității papale și au fost dați afară din Biserica Romei. În 1873, acești preoți s-au adunat și, cu sprijinul multor simpatizanți laici, au înființat Biserica Vetero-Catolică³⁷, care s-a unit în scurt timp cu Biserica Romană Veche de la Utrecht. Vechii catolici și-au exprimat dorința de a se întoarce la credința și practica creștinilor din vechime, dar pentru că nu aveau nici o tradiție vie, continuă, care să-i lege de strămoșii lor ortodocși (așa cum aveau ortodocșii răsăriteni), nu s-au putut înțelege care anume erau credința și practica celor din vechime. Singura lor legătură cu Creștinismul apusean fusese prin romano-catolicism iar acum, când erau independenți de Roma, totul mergea după păreri personale. Nevrând să se inspire de la Roma și sceptici în privința tradiției ortodoxe, biserica vetero-catolică a încercat să capete o direcție printr-o serie de congrese laice – acțiuni care au generat ceva interes pe continentul european, prin participarea unor observatori protestanți, catolici și ortodocși. În cele din urmă, vetero-catolicii au ajuns la concluzia că se simt cel mai bine alături de Biserica Anglicană. În numai zece ani, denomiția asimilase multe învățături protestante, deși păstra încă elemente din catolicism și rostea Crezul, asemenea ortodocșilor, fără *filioque*.

Despărțiri și dezbinări

Veacul al XX-lea a fost martorul unui fenomen unic și foarte nefericit. Ca niciodată până atunci în istoria creștină, în veacul al XX-lea asistăm la o proliferare fantastică a denomițiilor. Înainte de anul 1900, cele mai cunoscute denomiții, moravienii, luteranii, calvinii, anabapțiștii, anglicanii³⁸, prezbiterienii, bapțiștii și metodiștii, care au și apărut în această ordine, erau grupările care influențaseră cel mai mult viața europenilor și a americanilor. În America au apărut noi religii: mormonismul (fondat în 1830), adventiștii de ziua a șaptea (1844), Știința Creștină (1879) și Martorii lui Iehova (1884), care au început să răspândească învățături foarte diferite de cele istorice. În grupările protestante mai tradiționale au apărut numeroase diviziuni cauzate de interpretări ale Scripturii, de felul de organizare a bisericii și de interese pur politice.

Bisericile „sacramentale” se înmulțesc

Această explozie a denomițiilor nu a fost limitată doar la lumea protestantă; mulți clerici catolici și ortodocși s-au separat de bisericile lor pentru a forma grupări noi. Putem înțelege acțiunile acestor oameni și sciziunile provocate dacă înțelegem felul în care vedeau ei Sfintele Taine și felul de hirotonire a clerului.

Părinții Bisericii ne învață că Harul din Sfintele Taine, dat de Dumnezeu, se află în Sfânta Sa Biserică. Acest Har se revarsă asupra celor credincioși prin preoții hirotoniți în Biserică în acest scop. Această putere tainică stă deci nu în persoanele individuale care săvârșesc Tainele, ci în Trupul unic al Bisericii, de la care primesc autoritate preoții și episcopii. Dacă un cleric se separă de Biserică, fie prin propovăduirea unor învățături false (erezii), fie prin ruperea unității Bisericii (schismă), atunci orice „taine” pe care le va săvârși

³⁷ Friedrich von Schulte a fost fondatorul acestei denomiții.

³⁸ În Statele Unite, *anglicanii* poartă numele de *episcopalieni*.

el sunt nule și neavenite, întrucât „el devine laic” (Sf. Vasile). El se aseamănă cu o lampă deconectată de la sursă sau cu o ramură tăiată dintr-un copac; prima nu mai poate da lumină, a doua nu mai poate susține viața.

Cu toate acestea, învățătura romano-catolică, oficializată prin Conciliul de la Trent, afirmă că autoritatea sacramentală rezidă în persoana clericului ca efect or hirotonirii lui; astfel, dacă el se rupe de Biserică, el poate continua să liturghisească sau să hirotonească, deși va săvârși păcat prin aceasta, iar tainele sale sunt valabile, dar incorecte. Această învățătură a devenit temelia pentru mii de grupări independente numite catolice sau ortodoxe sau ambele, care pretind că au o *succesiune apostolică* și *taine*, însă au pierdut ceea ce era esențial pentru ele, anume caracteristicile unității Bisericii așa cum a fost înțeleasă aceasta de primii Părinți ai Creștinismului. Deseori, aceste grupări au preoți și episcopi, dar nu au oameni care să participe la slujbe.

O mare de sânge

În anul 1917 lumea creștină a fost lovită de o nenorocire cumplită. Revoluția bolșevică l-a alungat pe țarul ortodox al Rusiei, iar a Treia Romă a căzut în mâinile comuniștilor ateï. În multe feluri, acest eveniment a reprezentat sfârșitul Epocii lui Constantin și o întoarcere la perioada mucenicilor. Peste 20 de milioane de oameni au pierit, mulți dintre ei ca mucenici pentru numele lui Hristos. Cu adevărat, numărul lor îl întrece chiar și pe cel al primilor mucenici care au suferit în catacombele și amfiteatrele lumii romane. Deși comuniștii s-au străduit vreme de 70 de ani să înăbușe credința prin chinuri și moarte, aceasta a rămas în picioare.

Diaspora ortodoxă

Această nenorocire a dat naștere la un aflux de emigranți ortodocși în fiecare colț al lumii. Acest lucru este foarte important, întrucât se știe că sfârșitul lumii nu va veni până ce Evanghelia nu este propovăduită pretutindeni. Potrivit Sfântului Ioan Maximovici, această propovăduire nu înseamnă propovăduire de către oricine și oricum, ci acea propovăduire potrivită cu deplinătatea credinței ortodoxe. Diaspora creștină ortodoxă a transformat această imposibilitate virtuală în realitate. Am asistat în veacul al XX-lea la o reînviere a credinței ortodoxe în Apus, după o înstrăinare de 900 de ani, și la o răspândire a Credinței în lumea întreagă, mult dincolo de granițele ei istorice.

„Jurisdicțiile” sosesc în America

Activitatea misionară ortodoxă din America a început de-a lungul coastei de răsărit prin episcopii monastici sosiți din Norvegia la anul 956. Totuși, o lucrare misionară de durată a fost începută de Biserica Ortodoxă Rusă în anul 1794, în Alaska. Astfel, toți creștinii ortodocși din America, indiferent de etnie, se aflau sub episcopi ruși. După anul 1917, prin

încălcarea legii canonice³⁹, mai multe biserici naționale și-au trimis proprii episcopi în America, pentru a-i păstori pe ortodocșii de un neam cu ei. Aceasta a creat un anume haos, însă trebuie avut în vedere că nevoile imigranților ortodocși erau neobișnuită și presante. Aceste suprapuneri ale diferitelor biserici ortodoxe naționale din Lumea Veche se numesc jurisdicții, între ele apărând și numeroase rivalități care nu pot decât să discrediteze credința în aceste ținuturi.

Mijlocul secolului 20

După sfârșitul celui de-al doilea război mondial, numărul de ortodocși răsăriteni care au emigrat în America a crescut. Slujind printre ei se afla și Sf. Nicolae Velimirovici, episcop sârb de talia Apostolilor (+1956) și episcopul Teodor Irtel, călugăr de la mănăstirile Peșterilor Pskov și Valaam din Rusia, care a slujit o vreme alături cu Sf. Nicolae în Canada. În această perioadă au luat ființă pe pământ american importante seminariile ortodoxe.

Roma se depărtează de moștenirea ei

În anul 1962, Biserica romano-catolică a convocat cel de-al doilea Conciliu de la Vatican, sub conducerea Papei Ioan XXIII. Vatican II, considerat ca „ecumenic” de către catolici, a fost unic în sensul că nu a emis decrete dogmatice, ci s-a ocupat numai de aspecte sociale, structurale și liturgice. Rezultatele au fost variate – în unele cazuri în sistemul romano-catolic au fost introduse anumite idei creștine primare, în alte cazuri au fost îndepărtate și ultimele urme de Ortodoxie. Schimbarea cea mai notabilă a avut loc în închinarea romano-catolică, unde ritul tridentin (cu rămășițele sale de Ortodoxie apuseană) a fost înlocuit de niște forme de închinare atât de terne și banale, încât milioane de romano-catolici, din deznădejde și dezamăgire, au încetat să mai participe la slujbe. Mulți dintre ei au plecat la bisericile Episcopale, unde exista încă o anumită reverență și ceremonial; în alte cazuri, unii au plecat la Iudaism. Ținând cont de noua situație, s-a crezut că mulți ar putea reveni în Biserica Ortodoxă, această întoarcere putând fi ajutată prin oferirea unor forme de închinare apuseană, mai familiare. Acest program din Biserica Ortodoxă, numit Ortodoxia de Rit Apusean, nu s-a putut realiza însă într-o manieră extensivă din mai multe motive:

Greutăți ale Ortodoxiei apusene

- 1) Numărul locurilor unde se slujea ritul apusean era foarte mic;
- 2) Ortodocșii răsăriteni erau și sunt în general suspicioși și chiar ostili față de orice expresia creștină apuseană;
- 3) Au existat prea puțini conducători duhovnicești de talia necesară pentru a conduce

³⁹ Canoanele spun că o regiune, care a fost evanghelizată de o anumită Biserică, va rămâne în răspunderea acelei Biserici.

misiunile de rit apusean, și practic nici un călugăr (în Ortodoxie, episcopii se aleg numai dintre călugări);

4) Ortodoxia le cerea eventualilor convertiți să-și reconsidere credința mai mult decât le cerea obișnuiților care veneau la slujbă duminică;

5) Odată convertiți, catolicii sau episcopalienii, văzând că ritul bizantin este mai frumos, mai vechi și mai impunător decât ritul tridentin sau decât Cartea de Rugăciuni Comune, au trecut cu bucurie la ritul bizantin;

6) Catolicii crescuți în acea generație nu au putut trece peste ideea că, părăsindu-l pe Papă, își primejdiesc mântuirea. Mai bine un romano-catolic nepracticant, decât un ortodox activ.

Sf. Ioan de San Francisco (+1966)

Unul dintre cei mai mari Sfinți ai Americii a fost arhiepiscopul Ioan Maximovici. Născut în Rusia, dar hirotonit de tânăr ca preot în Serbia, el a fost uns episcop pentru a păstori comunitatea ortodoxă rusă din China. Aici, în Shanghai, el a construit o mare catedrală și un orfelinat. După câțiva ani ca episcop în Europa apuseană, unde a susținut Ortodoxia de rit apusean ca mijloc de a readuce credința ortodoxă în Europa, Sf. Ioan a fost numit arhiepiscop de San Francisco, unde a rezolvat o aprigă dispută și a construit Catedrala Sfânta Maria, Bucuria Celor Care Plâng. A fost un mare învățător și teolog ortodox, un păstor plin de iubire, un ascetic desăvârșit și un sfânt lucrător de minuni. A fost canonizat ca Sfânt al Bisericii în anul 1994, iar moaștele sale nestricate se odihnesc astăzi în Catedrala sa din San Francisco. Nenumărate tămăduiri duhovnicești și trupești au avut loc prin moaștele sale și prin rugăciunile sale neîncetate.

Râul de lacrimi al Ortodoxiei

Poate că cele mai amare cuvinte, dar și necesare, sunt cele despre Biserica Ortodoxă a veacului XX. Ca autor al acestei prezentări istorice, mă rog bunului Dumnezeu pentru obiectivitate și smerenie în discutarea acestor lucruri tulburi. Evitarea lor ar fi o nesinceritate.

La începutul veacului XX, creștinii ortodocși din Răsărit erau uniți întru vechea credință creștină. În anii 1920 a apărut o erezie numită Ecumenism, care a început să strice această unitate. Ecumeniștii cred că majoritatea sau toate bisericile numite „creștine” fac parte din una Biserică, atotcuprinzătoare și nevăzută. Unitatea despre care vorbea Hristos – cred ei – s-a pierdut undeva în istorie. Ecumeniștii afirmă că o unire a tuturor denominațiilor ar reface această unitate. Și ortodocșii tradiționaliști nădăjduiesc în unirea tuturor grupărilor creștine, dar o unire adevărată se poate face numai atunci când acei creștini care s-au depărtat de Ortodoxie din varii motive se reunesc cu ea și se închină din nou credinței dintru început a Părinților lor. De exemplu, un ecumenist ar spune că, de dragul unificării, fiecare denominație ar trebui să-și adapteze acele învățături care o individualizează printre celelalte denominații - să le reducă sau pur și simplu să ignore incompatibilitatea lor cu celelalte învățături. Ecumenismul vorbește despre iubire, dar în dauna Adevărului care este însăși temeliea iubirii

creștine. Adevărata unitate nu are nevoie să fie programată; ea a existat din totdeauna în Biserica Ortodoxă ca urmare a împărtășirii aceleiași credințe creștine autentice și nestrucate.

Ecumenismul a luat avânt în anul 1923, când Meletie IV, un francmason numit Patriarh de Constantinopol de către britanici și francezi, a convocat un „congres inter-ortodox” în care a recomandat calendarul papal, căsătoria episcopilor și înlăturarea postirii. Au participat numai șase episcopi și câțiva preoți și, în mare, congresul a fost un eșec. Totuși, el a reușit introducerea noului calendar (papal) în România și Grecia. Acei credincioși care au păstrat calendarul ortodox (ținându-și praznicele cu 13 zile mai târziu decât Roma) au fost excomunicați și prigoniiți. Urmașul lui Meletie, Grigore VII, a susținut mișcarea „Biserica Vie” din Rusia, un fel de Ortodoxie diluată făurită de regimul comunist. Meletie a devenit Patriarh de Alexandria în 1925 și și-a introdus programele inovatoare și acolo. De atunci încoace, calendarul romano-catolic a fost adoptat de mai multe biserici ortodoxe locale. Din fericire, în ciuda diviziunii pe tema calendarului, toți ortodocșii răsăriteni prăznuiesc Paștele după calendarul Iulian (cu excepția ortodocșilor din Finlanda).

În 1966, Patriarhul Athenagoras de Constantinopol și sinodul său au declarat că au ridicat anatema dată în 1054 împotriva Papei. Deși Papalitatea este astăzi mult mai departe de Ortodoxie decât era în 1054, Athenagoras a introdus numele Papei în diptih (lista de pomenire a patriarhilor ortodocși). A susținut împărtășirea comună din partea celor „care nu cunosc deosebirile din credința lor și nici nu se preocupă de acestea”. Urmașul său, Dimitrie, a slujit o parte de mesă alături de Papa Ioan Paul II, în 1987, arătându-și pe față gândirea ecumenistă. În 1990, reprezentanții tuturor Patriarhiilor, cu excepția celei de Ierusalim, au semnat Acordul de la Chambesy, chemând bisericile ortodoxe să se unească cu cele monofizite, prin ignorarea Sinodului Ecumenic IV.⁴⁰

Toate prefacerile de mai sus sunt nu doar împotriva Tradiției ortodoxe, dar conduc și la formarea unei „Ortodoxii răsăritene” care nu se bazează nici pe cele șapte Sinoade Ecumenice, nici pe învățăturile primilor Părinți creștini și nici pe Tradiția ortodoxă. Conducătorii acestui curent se ascund în spatele respectului primit din partea societății contemporane, care îi recunoaște drept conducători ai poporului. În multe cazuri, ei sunt necruțători cu cei care se țin de credința și obiceiurile ortodoxe străvechi. Acești tradiționaliști sunt deseori numiți „schismatici”, „fanatici” sau „eretici”, împotriva lor recurgându-se chiar la mijloace violente de presiune⁴¹. În fruntea luptei împotriva inovațiilor din Ortodoxie se află sinoadele vechi-calendariste ale episcopilor ruși, români, bulgari și greci. În sânul Bisericilor Georgiei, Rusiei și Serbiei există o mișcare de respingere a exceselor falsului ecumenism, prin declarații de susținere a credinței ortodoxe și prin retragerea din Consiliul Mondial al Bisericilor.

⁴⁰ Adică fără a le cere monofiziților să accepte acest Sinod, care este recunoscut chiar și de către anglicani.

⁴¹ În 1992, monahii tradiționaliști au fost izgoniiți din schitul Sf. Ilie din Sfântul Munte de către reprezentanți ai Patriarhului de Constantinopol, cu ajutorul poliției. Prigonirea ortodocșilor vechi-calendariști din Grecia și România reprezintă un alt capitol nevrednic din istoria ortodoxă modernă.

Navigare în ape tulburi

Tabloul turbure descris mai sus este descurajator și poate reprezenta ultima și cea mai mare ispită cu care se întâlnește Biserica lui Hristos. Cu toate acestea, Domnul și Mântuitorul nostru Iisus Hristos a spus că „porțile locuinței morților nu o vor birui” [pe Biserică]. Poate cel mai încurajator lucru este să vezi felul în care a rezolvat Biserica asemenea situații și înainte. Să aruncăm o privire în veacul al patrulea, în perioada vieții Sfântului Vasile cel Mare: viața creștină era tulburată de o aprigă luptă între arieni și ortodocși. Erezia pătrunsese în structura Bisericii în multe feluri și forme, rezultatul fiind acela că multor episcopi drept-credincioși le era teamă să slujească alături de alți episcopi care, în dreptul lor, erau la fel de drept-credincioși. Sf. Vasile și-a petrecut o mare parte din viață pentru refacerea unității dintre episcopii ortodocși, folosindu-se ca temelie de Crezul de la Nicaea. Se părea, atunci ca și acum, că corabia credinței apostolice se va desface în bucăți, dar episcopii ei, întru ascultare de credință, au reușit în cele din urmă să-și afirme unitatea de duh și unitatea organică.

Ce trebuie să facă un ortodox?

Mulți ortodocși sinceri, îngrijorați de orientarea unor episcopi și patriarhi, cred că ei sunt chemați „să salveze” sau „să apere” Biserica. O asemenea atitudine poate degenera repede în fanatism și „corectitudine” plină de mândrie. Sf. Isaac Sirul (veacul al șaptelea) spunea așa: „Cel care este văzut printre oameni ca râvnitor pentru adevăr nu a aflat încă ce este adevărul: odată ce a aflat, el se va opri din acea râvnă.” Este datoria personală a fiecărui credincios să rămână ferm în credința ortodoxă. Cei care vor să plece, să plece; dacă ocupă scaunul de episcop, este sarcina noastră să căutăm episcopi care învață adevărul și să ne supunem lor. Nu este de trebuință pentru noi să știm cum va arăta Biserica dacă mulți dintre cei de sus vor cădea, și nici nu este treaba noastră.

Biserica Ortodoxă astăzi

Credința ortodoxă, sfântă Maica noastră, a cărei mare și sfântă moștenire este la fel de neprețuită ca și sufletul nostru, se află astăzi la o mare și decisivă răscruce. Pe partea bună, avem în față numeroase posibilități de misionarism, pe fiecare continent, dar și în țara noastră. Cu ajutorul mijloacelor moderne de comunicare, mulți oameni pot ajunge să cunoască Ortodoxia și ce învață ea. Iconografia bizantină este tot mai cunoscută și mai respectată în lume; în acest fel, sfintele noastre icoane fac minunata lucrare a unei propovăduiri tăcute. Odată cu căderea Cortinei de Fier, credincioșii din fostele țări comuniste (85% dintre toți ortodocșii) se bucură de libertatea de a vorbi și a trăi Credința, trezirile duhovnicești din Rusia, România și din alte state fiind încurajatoare. În alte țări, ca Australia, Uganda, Sicilia și State Unite înfloresc comunități ortodoxe, existând o revărsare a harului și milei lui Dumnezeu în viața personală a credincioșilor. Mai mult, diferite grupări creștine cercetează acum Creștinismul istoric și se apropie tot mai mult de Ortodoxie.

Pe partea rea a lucrurilor, nu se poate nega faptul că duhul veacului nostru este unul al materialismului, hedonismului, egoismului și rătăcirilor religioase fără țintă – o antiteză a renașterii duhovnicești. Exclusivitatea etnică și conflictele dintre jurisdicții amenință

integritatea mărturiei ortodoxe. În America există o mare lipsă de monahi și monahii și, atât timp cât țintele duhovnicești sunt înăbușite de preocupări seculare și bănești în multe biserici, puterea Ortodoxiei și mărturia ei către lume vor fi afectate. Sufletele noastre și ale copiilor noștri sunt primejduite de o cultură materialistă, falită din punct de vedere moral și seacă din punct de vedere religios, care pătrunde tot mai mult în țările ortodoxe.

Liniile de luptă sunt deja stabilite, iar răspunsul nostru către Hristos are de-a face cu viitorul Bisericii și al lumii în care trăim. Nu e vreme să ne eschivăm sau să deznădăjduim. Atunci când un teolog i s-a plâns Sf. Nicolae Velimirovici (†1956) în legătură cu lipsa credinței din ziua de azi, el a primit următorul răspuns:

„Există un adevăr amar în scrisoarea ta. Totuși, piară de la noi deznădejdea. Deznădejdea este zestrea morții pe care necredincioșii o primesc atunci când se cunună cu moartea. Au fost vremuri și mai grele pentru Biserica lui Hristos, dar ostașii nu au căzut iar lupta nu a fost pierdută. Citește numai zugrăvirea pe care o face Sf. Vasile treburilor din Biserică și din lume (veacul al patrulea), un tablou negru asemenea unei nopți negre pe o mare învolburată. Se părea că vine sfârșitul lumii și că aduce judecata lui Dumnezeu. De atunci au trecut 16 veacuri. Nu numai că credința creștină nu a pierit, dar lumina ei a acoperit întreaga lume și a pătruns până în cel mai ascuns colț... Va ucide necredința Credința lui Dumnezeu? Această întrebare și-a pus-o Apostolul lui Hristos în primele zile ale unei istorii vechi astăzi de 19 veacuri. Aceste veacuri au adevărit privirea lui luminoasă în viitor. Să ai și tu această bună încredințare apostolică față de viitorul Creștinismului. Încearcă să scrii un articol despre Biserică, numit Carul de Slavă al lui Hristos.”

Și acum, iubite cititorule, fie ca pacea lui Dumnezeu să rămână cu tine; să te naști întru Împărăția bucuriei în Carul Său de slavă care te va duce înaintea scaunului de domnie al Dumnezeului cel viu.

* * *